

TATRY

6 | 2023 | cena 2,70 €, pre predplatiteľov 2,40 €

**Jaskyniarov fascinuje
už polstoročie**

Aj napriek tomu Javorinka
stále nevydala všetky svoje tajomstvá

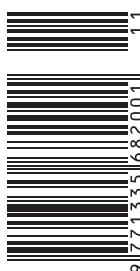
Čisté hory po novom

Akcia vstúpila do éry menších podujatí

Cez Prielom bezpečnejšie

V sedle pribudli ďalšie metre reťazí

ISSN 1335-5828

Sliedič čierny (*Pardosa nigra*)

Tento druh pavúka je typickým predstaviteľom boreoalpínskeho zastúpenia chladnomilných živočíchov v Tatrách.

Vladimír Michalec

Na Slovensku osídľuje biotopy nad pásmom horského lesa od nadmorskej výšky 1 300 metrov. Vysokohorské lúky v skalnatom teréne sú jeho jarnými a letnými loviskami. Tam sa aj rozmnožuje.

Rozšírený je iba v Európe. Celkovo je však oblasť jeho výskytu pomerne malá a obmedzená na veľké nadmorské výšky. Vzácného môžeme vidieť aj v nižších polohách, ale iba na suťoviskách. Netká si sieť, na korisť striehne, alebo ju naháňa po zemi. Jeho jedálňiček tvoria rôzne druhy malého hmyzu.

Na lov je dobre vybavený veľkými čeľusťami – chelicerami a dlhými prednými no-

hami. Jeho veľkosť je dva a pol až tri centimetre.

Sliediče sú zaujímavé živočíchy, s obľubou sa zdržiavajú i na skalnatých turistických chodníkoch, preto sa pri návšteve hôr skúsme pozorne pozeráť pod nohy, prekonať možno aj odpor a pokochať sa ich nevšedným zjavom.

Laická verejnosť si väčšinou neuvedomuje mimoriadny význam pavúkov pre prírodu i človeka. Odhady ekologov naznačujú, že tieto predátory celosvetovo skonzumujú podstatne viac hmyzu než hmyzožravé vtáky, čím významne prispievajú k ekologickej rovnováhe v prírodných procesoch. ◀

Obsah

Viete, že	2
Cez Prielom prejdú turisti bezpečnejšie i komfortnejšie	3
Podhorie Tatier je jedno smetisko	4
Žijeme v dobe odpadkovej?	6
Dná plies stále trápi neporiadok	8
Leto plné prekvapení	9
Zo života plšika lieskového	10
Tichí pozorovatelia dávnej minulosti	13
Spoznajte pralesy a život v nich	15
Mäsožravé rastliny	16
Videli to, čo iní nie	20
Zomrel architekt Pavol Merjavý	24
Hvezdáreň oslavuje osemdesiatku	25
Vodopády Tatier XVIII.	28
Vzdali hold aj majstrom	31
Jaskyniarov fascinuje aj po polstoročí	32
Odlišná. A predsa inšpiratívna	36
Krížovka	40
Fotohádanka	41

TATRY. Dvojmesačník o krásach tatranskej prírody, jej ochrane, starostlivosti o lesné ekosystémy, turistike, športe a cestovnom ruchu v TANAP-e. Vychádza od roku 1962. Ročník LXII.

Vydavateľ: Správa Tatranského národného parku so sídlom v Tatranskej Lomnici

Adresa redakcie:

Tatranská Lomnica 14066, 059 60 Vysoké Tatry
tel.: +421 524 78 03 74

e-mail: redakcia@tanap.sk

Redakcia: Mgr. Martina Petránová,
Mgr. Jana Tomalová, DiS. art.
tel.: +421 903 987 594, +421 945 448 602

Grafická úprava a tlač:

Tlačiareň Kežmarok GG, s.r.o., Priekopa 21,
060 01 Kežmarok

Ročné predplatné v SR vo výške 14,40 € uhradíte na:
IBAN: SK528180000007000675288

Predplatné v ČR:

MediaCall, s. r. o., Vídeňská 546/55,
639 00 Brno, tel.: +420 532 16 51 65,
e-mail: import@mediacall.cz
www.mediacall.cz

Redakčná rada: JUDr. Mgr. Peter Dzurilla, Dr.h.c., LL.M. (predseda), Ing. Pavol Majko, Ing. Peter Spitzkopf ml., Ing. Maroš Peiger, Ing. Katarína Žilkovanová, PhD., Mgr. Erika Feriancová, Ing. Juraj Majerčák, Ing. Michal Jurčo, Ing. Marián Šturcel

Nevyžiadané príspevky redakcia nevracia. Redakcia si vyhradzuje právo úpravy a skracovania materiálov, ako aj výberu titulkov a medzititulkov. Zasláním príspevku autor súhlasí so spracovaním svojich osobných údajov, ktoré týmto poskytol redakcii. Názory autorov jednotlivých článkov sa nemusia zhodovať s oficiálnym stanoviskom vydavateľa. Prevzatie textových a grafických materiálov z časopisu je dovolené len so súhlasom redakcie a pri rešpektovaní autorských práv. Redakčná uzávierka je dva týždne pred vydaním časopisu.

Dátum vydania: 27. 10. 2023

Evidenčné číslo: EV4596/12,
ISSN 1335-6828, IČO 54435293

Titulná strana

Sýkorka chochlatá (*Lophophanes cristatus*)
Snímka: František Bohunčák

Zadná strana
Krása v kvapkách zakliata
Snímka: František Bohunčák

Viete, že...

O d prvého novembra vstúpil Tatranský národný park do obdobia sezónnej uzavretý. Chodníky na vrcholy štítov a do sediel vo vysokohorskom prostredí ostanú uzavreté do júna, keď sa opäť naplno rozbehne turistická sezóna. Medzi tým budú lokality s najvyššími nadmorskými výškami vyhradené predovšetkým pre miestnu faunu. Cyklus tatranského života opäť vstúpi do jesennej kamzičej ruje, náročnej periódy zimných mesiacov, keď zvieratá vydávajú značnú časť energie na prežitie, ako aj jarného rodenia, liahnutia a vyvážania mláďat.

V polovici septembra zatvorila svoje brány Expozícia tatranskej prírody v Tatranskej Lomnici. Za štyri mesiace si 330 druhov vzácnych horských bylín a drevín v jej alpínach nenechalo ujsť 13 346 návštevníkov. Studené a upršané týždne napríklad spôsobili, že čremcha obyčajná nemala vôbec plody, no na druhej strane sa výnimočne darilo žltohlavu najvyššiemu, ktorý v botanickej záhrade dokvital ešte na záverečnú. Koniec októbra už patril vysievaniu semienok rastlín, aby mali návštevníci čo obdivovať aj nasledujúcu sezónu, tá by sa mala začať v máji.

Hluchanicu Stelu našli zranenú začiatkom októbra obyvatelia sídliska v Dolnom Smokovci. Sliepka chráneného živočicha putovala po návšteve veterinára nakrátko do rehabilitačnej stanice Správy TANAP-u a ďalej do záchranej stanice v Zázrivej. Keďže zranenie samičky nebolo vážne, čoskoro sa začala pýtať na slobodu a „tanapáci“ ju po týždni prinavrátili do lokality, ktorá sa radí medzi hluchanie biotopy. Keďže ide o jedinca druhu, ktorý je v slovenských podmienkach dlhodobo ohrozený, záchrana Stely znamená pre ochranu hlucháňa oveľa viac, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať.

Medviedatá, ktoré odchytili zamestnanci Správy TANAP-u i Štátnej ochrany prírody SR začiatkom júna medzi Štrbským a Popradským plesom, boli mimoriadne vysilené. Tri siroty preto, rovnako ako Stelu, previezli do záchranej stanice v Zázrivej. Tam im zabezpečili karanténu a pripravovali na presun do ZOO Košice. Deň „D“ prišiel napokon koncom augusta. Tatranským zoológom

už ostalo len popriať trojici medviediat Alici, Hugovi a Michalovi veľa šťastia v novom domove.

Webová aplikácia *Portál Starých geologických máp* poteší každého, kto sa zaujíma o najrôznejšie formy zmenšených obrazov krajiny. Na stránke Štátneho geologického ústavu Dionýza Štúra nájdete stovky geologických máp z územia Slovenska, nevynímajúc historické mapy Tatranského národného parku. Najvyššie slovenské pohorie zaznamenala i farebná tlačná *Geologická mapa Tatier a okolia* z roku 1844 od autora Zejsznera Ludwika, ktorú vydala berlínska spoločnosť Simon Schropp & Comp. Aplikácia je viacjazyčná, aktuálne optimalizovaná pre prehliadač Google Chrome.

Ďanovské slaniská v druhej polovici septembra premenovali na Hozelské slaniská. O zmene rozhodol Úrad geodézie, kartografie a katastra SR. Názov územia európskeho významu totiž upravili podľa katastra, v ktorom sa nachádza najväčšia časť travertínovej lokality s cennými biotopmi, kde rastie slanomilná flóra podobná tej prímorskej. Reprezentujú ju napríklad zemežlč pobrežná slatinná či barička prímorská.

Koncom septembra otvorili v Múzeu TANAP-u v Tatranskej Lomnici výstavu *Objektívom Marcela Tobisa*. Môžete si na nej pozrieť defilé záberov lesníka a amatérskoho fotografa, ktorý pre návštevníkov vybral série snímok *Od podhoria až po tatranské štíty*, zábery živočíchov i sugestívnych „náladoviek“, astrozábery, ale i dokumentačné fotky z nakrúcania filmu *Hohenlohe – knieža Tatier*. Múzejníci pripravili lektorované vstupy zamerané na jednotlivé biotopy. Záujemcovia sa môžu vopred hlásiť v pokladni Múzea TANAP-u na telefónnom čísle +421 52 478 03 65.

Fotografii sa „tanapáci“ venovali aj začiatkom októbra na kurze fotenia *Neviditeľní*. Spolu 44 žiakov druhého stupňa sa s piatimi lektormi z radov zamestnancov Správy TANAP-u priučilo samotnému remeslu fotografie, foteniu v divočine a makro snímkam rastlín, živočíchov či húb. Úspech mali i maskovacie stany a obleky, ktoré si nádejní mladí fotografi

vyskúšali. Lektori účastníkom rozprávali tiež o tom, ako fotiť v súlade s prírodou, práve tento rozmer bol pre Správu TANAP-u v pilotnom projekte pre deti kľúčovým.

Tretia októbrová nedeľa patrila v Poprade finále 31. ročníka Medzinárodného festivalu horských filmov. Medzinárodná porota z 56 filmov opäť vybrala viaceré „naj“. Grand Prix tento raz putuje do Spojeného kráľovstva za snímku *Ephemeral*, ktorá podľa poroty dokáže diváka vtiahnuť priamo do deja a zdieľať s ním nebezpečenstvo aj bezstarostnosť horolezcov. Cenu diváka získal taliansky film *Jötnar, lezenie medzi ľadovými obrami* z prostredia Islandu, Taliani brali aj cenu poroty za snímku *Pionieri* a domáci režisér Pavol Barabáš získal so svojím najnovším počinom *Veľký Kaňon* Cenu za inšpiratívne dobrodružstvo.

Druhá októbrová sobota preverila bežcov na 38. Psotkovom memoriáli. Na tridsaťosem kilometrov Extreme trati bol najrýchlejší Peter Fraňo s časom 2:38:19.9, dvadsaťšesť kilometrov dlhú Basic ako prvý zvládol Martin Blahušiak, na dobehnutie do cieľa potreboval čas 2:41:16.8. Zápolilo sa aj o týždeň na to v nedeľu v rámci 39. Sherpa Rallye. S krošňou na chrbte vyšiel najrýchlejšie od Popradského plesa na Chatu pod Rysmi so šesťdesiatimi kilami Lukáš Švolík, nosič z Téryho chaty, za 1:28:26. Spomedzi žien, ktoré vynášali dvadsať kíľ, ako prvá dorazila Adriana Matulíková za 1:14:14.

Jalovecká dolina má šesť nových mostíkov. Tie pribudli vďaka tripartite, ktorú vytvorili Správa TANAP-u, turistický klub Hikemates a Horská záchranná služba. V územiach Tatranského národného parku, ktoré patria neštátnym vlastníkom, sú dobrovoľníci silnou a jedinou kartou na zlepšovanie turistickej infraštruktúry, keďže zákon o správe majetku štátu komplikuje „tanapákom“ investície do turistickej infraštruktúry na územiach v súkromných rukách. Vyše 35 aktivistov z Hikemates koncom októbra vymenilo šesť mostíkov v havarijnom stave za nové a bezpečnejšie verzie. Turistov tak čaká istejšia a pohodlnejšia cesta na Baníkov. Akciu finančne podporil SPP. ◀

Cez Prielom prejdú turisti bezpečnejšie i komfortnejšie

Prechod sedlom Prielom je pre turistov istejší a pohodlnejší aj vďaka fixným reťaziam, ktoré na najkritickejších úsekoch pribudli koncom septembra. Dobrovoľníci tam odstránili i uvoľnené skaly, ktoré ohrozovali návštevníkov.

Martina Petránová

Do zaistovania jedného z najnáročnejších úsekov modro značenej turistickej trasy, ktorá spája Veľkú Studenú a Bielovodskú dolinu, sa „tanapáci“ zo Strediska starostlivosti o turistickú infraštruktúru pustili spoločne s nadšencami z turistického klubu Hikemates. Najprv odstránili uvoľnené skaly a na exponovaných miestach zo strany od Zbojníckej chaty postupne osadili aj fixné reťaze, ktoré vyniesli do sedla na svojich chrbtoch. Ich celková dĺžka predstavuje sto päťdesiat metrov, ďalších tridsať pribudlo v Prielome už pred niekoľkými týždňami.

Kus práce za jeden deň

„Vplyv počasia a množstva ľudí, ktorí každý rok počas sezóny prejdú týmto úsekom, sa negatívne podpísal na stave turistického chodníka. Po rokoch bežných

opráv a údržieb nastal čas na rozsiahlejšiu investíciu, keďže aj výstupové pomôcky majú svoju životnosť. Práve vďaka iniciatíve dobrovoľníkov sa nám pre návštevníkov tejto časti Vysokých Tatier podarilo zaistiť najkritickejšie úseky, takže prechod sedlom zo strany Veľkej Studenej doliny bude pre nich nielen o niečo komfortnejší, ale predovšetkým bezpečnejší. Verím, že so spoluprácou ani zďaleka nekončíme a už čoskoro sa stretneme pri ďalších spoločných projektoch,“ vyjadril sa Peter Spitzkopf, námestník riaditeľa Správy Tatranského národného parku so sídlom v Tatranskej Lomnici.

Do akcie sa zapojila takmer dvadsiatka dobrovoľníkov, ktorí prišli s nápadom podať národnému parku pomocnú ruku. „Sme zvyknutí robiť takéto aktivity, veď

sme turistický klub a podobné akcie organizujeme niekoľkokrát za rok,“ reagoval Patrik Pajta, predseda turistického klubu Hikemates.

Keďže spoločne s „tanapákmi“ stihli práce za jeden deň, návštevníci nemuseli Prielom vypustiť zo svojich plánov na túto jeseň. Do sezónnej uzávery turistických chodníkov, ktorá v Tatranskom národnom parku začína 1. novembra, im tak na prechod sedlom ostal ešte celý mesiac.

Tam, kde sa to láme

Skalní turisti, ktorí tento kút Vysokých Tatier dôverne poznajú, vedia, že Prielom (2 290 m) je v poradí šiestym najvyššie položeným turisticky dostupným sedlom, ktoré spája severnú časť Veľkej Studenej doliny s Bielovodskou dolinou. Leží v hlavnom hrebeni Vysokých Tatier medzi Východnou Vysokou (2 429 m) a Divou vežou (2 373 m), presnejšie Vežou nad Prielomom, ktorá je jej predvrcholom. Vďaka križovatke turistických chodníkov, ktoré sa stretávajú nad Zamrznutým plesom, sa ním dá z Veľkej Studenej doliny prejsť nielen do Bielovodskej, ale

aj ďalej, do Velickej doliny. Trasa patrí medzi náročnejšie, avšak ponúka podmanivé výhľady.

Pôvod názvu sedla ozrejmuje vo svojej knihe *Od A po Z o názvoch VYSOKÝCH TATIER* historik Ivan Bohuš st. Už na prvé počutie je evidentné, že o meno sa Prielomu postarala geomorfológia. Ide totiž o úzku a hlbokú štrbinu, ktorou je hlavný hrebeň Vysokých Tatier akoby „prelomenný“. Podobný význam má aj nemecký Kerbchen, teda vrúbok či maďarský výraz Rovátka, ktorý takisto označuje malý zárez. Pravdepodobne z maďarčiny bol podľa Bohuša st. odvodený aj poľský názov Rohatka, keďže inak je bez nejakého zmyslu. Príbuzné slovo „rogatka“ však označuje závoru, no historik vo svojej publikácii usudzuje, že s týmto výrazom nemá zrejme Rohatka nijakú súvislosť.

Turistickým chodníkom

Prvá písomná zmienka o tomto sedle pochádza z konca 19. storočia. Zanechal ju Karl Kalchbrenner, ktorý s dvoma turistami a dvoma horskými vodcami tadiaľ prešiel v roku 1864. Pôvodne vraj trasa viedla rebrom Východnej Vysokej, turisti z Velickej do Veľkej Studenej doliny prechádzali cez Studený hrebeň. Ako sa dozvedáme z publikácie *Na štíty a sedlá* z pera Ivana Bohuša ml., turistický chodník cez Prielom vybudoval „v roku 1912 kežmarský oddiel Karpatského spolku“. Zo strany Bielovodskej doliny to bolo o niečo neskôr, keďže javorinské knieža Christian Hohenlohe nebolo zvlášť naklonené turistike na svojom území. Navyše terén pod Prielomom bol zo severu komplikovanejší. Na svoje prepoje-

nie si tak trojica dolín musela počkať až do 30. rokov 20. storočia, keď sa prác chytil Klub československých turistov.

Nevyhli sa mu ani tragédie

Pri pátraní po histórii sedla sme našli na článok Júliusa Andrášiho, ktorý si posvietil na Prielom v rámci seriálu Na tatranských sedlách a štítoch. Publikovaný bol v časopise TATRY 4/1995. V ňom spomína, že vážnym podnetom na vznik profesionálnej záchranej služby vo Vysokých Tatrách bola smrť 46-ročného úradníka Predsedníctva vlády, ktorý sa stratil 8. augusta 1948. Jeho telo sa našlo až po desaťdňovom pátraní práve pod Prielomom zo strany Veľkej Studenej doliny. „Táto záchranná akcia bola silným dôkazom, že dobrovoľná organizácia záchranej služby už nestačí likvidovať množstvo horských úrazov vo Vysokých Tatrách a je nutné vytvoriť profesionálny zbor,“ píše Andráši s tým, že takto v druhej polovici januára 1950 vznikla pri vtedajšom Jednotnom národnom výbore Tatranská horská služba. Aj on stál pri jej zrode.

Mimochodom, práve v deň, keď sa stratil spomínaný úradník, našli pod Prielomom bezvládne telo Poliaka, ktorý bol nezvestný od 18. októbra 1947. Zrejme zahynul v snehovej fujavici.

Naposledy zarezonoval prípad mladšej nemeckej turistky, ktorú pred dvoma rokmi objavil pod sedlom bez známok života priamo na turistickom chodníku jeden z návštevníkov. Kombinácia zlomená noha, zlé počasie a chabé oblečenie bola fatálna. Dvadsaťosemročná žena septembrovú noc v horách neprežila. Ostal po nej len psík, ktorý ju na túre sprevádzal. ◀

V poradí 45. ročník obľúbenej akcie Čisté hory presmeroval hlavný upratovací deň „D“ ku konkrétnejšej pomoci dolinám, štítom a – ako sa ukázalo – najmä intravilánom tatranských osád a ich okoliu. Leitmotívom naďalej ostalo očistiť prírodu Tatranského národného parku od odpadkov, ktoré tu v lete i za celý uplynulý rok nechali či zabudli návštevníci. „Oproti minulým ročníkom sme nemali ani nástupné miesta, dobrovoľníkov sme umiestňovali tam, kde bola ich pomocná ruka potrebná. Najviac mi na doterajších Čistých horách prekážalo, že sme ľudí posielali viacnásobne do miest, ktoré už vyzbierali tí prví, ktorí prišli,“ povedal o kľúčových zmenách koordinátor akcie Igor Stavný.

Vynovený formát vyžadoval od pracovníkov Správy TANAP-u vytýkovanie takých lokalít, ktoré trápilo nadmerné znečistenie, alebo neboli celkom v centre záujmu počas doterajších Čistých hôr. „Najväčšie haldy odpadkov totiž neležia pri turistických chodníkoch, výnimkou

Podhorie

môžu byť exponovanejšie lokality ako Hrebienok či Štrbské Pleso. Množstvo smetí nachádzame skôr v okolí odpočívadiel či ciest. Preto sme verili, že tento rok bude pomoc každého dobrovoľníka efektívnejšia, i keď sme predpokladali, že vo finále môžeme očakávať nižší počet účastníkov ako v minulosti,“ odhadoval Stavný. Správa TANAP-u začiatkom septembra vyzvala verejnosť, hlásiť sa mohli partie priateľov, školákov z jednej triedy či teambuildingové akcie s úmyslom pomôcť dobrej veci. Ponuka smerovala aj menším skupinkám a jednotlivcom.

Do času našej uzávierky sa prihlásilo 23 skupín z materských, základných i stredných škôl, šesť partíí z firiem alebo s rôznym spoločným záujmom a štyria jednotlivci. Dokopy šlo o 860 účastníkov Čistých hôr, ktorým sa podarilo vyzbierať 1 555 kilogramov odpadu naprieč Tatrami a podhorím.

Čistia najmä neporiadok v osadách

Ako najväčšie boliestky sa ukázali intravilány tatranských osád a ich bezprostredné okolie. „Štrbské Pleso je jedno smetisko. Keď si poviete, že tu chcete nazbierať päť ton odpadu, nazbierate päť ton. Momentálne s deťmi chodíme po porastoch, už nie po chodníkoch, snažíme sa žiakov a učiteľov naviesť na to, že aj v lese by mal byť poriadok, nie len na trávníku pri hoteloch. V rámci Štrb-

Nezabudnite na predplatné

Milí čitatelia, ďakujeme za vašu priazeň v roku 2023. Práve listujete v poslednom tohtoročnom vydaní dvojmesačníka TATRY. Ak chcete, aby bol časopis vašim spoločníkom aj naďalej, nezabudnite na úhradu predplatného. Jeho výška sa nemení. Rovnako ako doteraz za jedno číslo časopisu zaplatíte 2,40 eura, to znamená, že celoročné predplatné vás vyjde na 14,40 eura.

Objednávkový formulár nájdete na www.tanap.sk v sekcii O nás/časopis TATRY/predplatné. Po jeho vyplnení vám systém vygeneruje variabilný symbol, ktorý dostanete e-mailom. Na základe neho priradíme vaše údaje k platbe. Uhradiť predplatné môžete aj prostredníctvom poštovej poukážky, ktorú už aj s predtlačným číslom účtu **SK52 8180 0000 0070 0067 5288** nájdete vloženú v tomto čísle časopisu. Keďže najbližšie TATRY vyjdú už v decembri, prosíme vás, aby ste sa poponáhľali a príslušnú sumu poukázali na účet Správy Tatranského národného parku so sídlom v Tatranskej Lomnici čo najskôr, nech môžeme vaše údaje posunúť distribútorovi časopisu, ktorý sa už postará o to, že si číslo 1/2024 nájdete vo svojich poštových schránkach ešte v tomto roku.

V prípade akýchkoľvek otázok kontaktujte redakciu najlepšie prostredníctvom e-mailu uvedeného v tiráži. Prajeme vám príjemné chvíle s časopisom TATRY aj v roku 2024!

(red.)

Hromadné jednodňové upratovanie Tatier sa v poslednú septembrovú sobotu nekonalo. Tento rok totiž „tanapáci“ stavili na novú tvár Čistých hôr a rozhodli sa úsilie dobrovoľníkov rozptýliť do celých dvoch jesenných mesiacov, septembra i októbra. Horalov pozvali ku konceptu, ktorý prírode pomôže viac a adresnejšie. Hoci v čase našej uzávierky osemtyždňový maratón zberu odpadkov ešte len vbíhal do cieľovej rovinky, jeho organizátori už dokázali bilancovať.

Jana Tomalová

archív Správy TANAP-u

ského Plesa máme zatiaľ viac ako päťsto kíl odpadkov. Je toho skutočne veľa, pretože na smetisku väčšinou býva veľa smetí. Ľudia – *Homo sapiens sapiens* – si urobia prevádzku a myslia si, že keď niečo hodia do lesa, tak je to upratané. Tiež skupinky, ktoré oslavujú, nehodia fľaše do koša, ale napríklad do medze za hotelom,” zosumarizoval smutné pozorovania lesník ochranného obvodu Vyšné Hágy Ľuboš Fabian. Smetiarsku otázku zhoršuje aj problém s kontajnerovými medveďmi, ktorým sa darí

vence, kahance, celofány a ďalšie plastové výzdoby hrobov,” vymenoval zoznam odpadkov Jurčo. Nový koncept Čistých hôr prináša podľa neho možnosti prilákať viac skupín a adresnejšie ich prerozdeliť. Dvojice či menšie skupinky do štyroch ľudí rád posielal do vysokohorského prostredia a bolo dobrým zvykom, že neprinesli veľa smetí.

Väčšie partie vyrážali na pomoc prírode v nižších nadmorských výškach, v prvý októbrový piatok sa do terénu vybrali

džičasom stihla nahlásiť krádež dokladov, ktoré zlodej v taštičke nechal – na rozdiel od dvoch stovák eur v hotovosti. „Čisté hory sú jedným zo spôsobov, ako sa snažíme našich zamestnancov motivovať k dobrovoľníctvu a tešíme sa, že nám čísla rastú. Premiérový ročník sme mali vlni, impulz dala súťaž s našimi českými kolegami v hodinách, ktoré sme venovali zberu odpadkov aj v TANAP-e,” uviedla Simona Šípová, správkyňa ČSOB nadácie, ktorá so Správou TANAP-u spolupracuje i na výsadbe stromčekov v lokalitách určených na manažment.

Aj jednotlivec má silu

Ďalší rozmer priniesli zberači smetí, ktorí sa do Tatier vybrali sólo. „Čo ma najviac dostalo v pozitívnom zmysle slova, sú práve jednotlivci. Prídu sem na vlastné náklady aj počas svojej dovolenky, zbierajú sami a ešte sa poďakujú za túto možnosť,” prezradil vlastné dojmy Stavný. Ruku k dielu priložila koncom septembra i Katarína Čelková z Novej

Tatier je jedno smetisko

ukoristiť nezabezpečené vrecia s odpadom. „Ak ich roztrhajú blízko kontajnera, bordel vezmú verejnoprospešné služby. Pokiaľ je to v lese, zbierajú to momentálne detičky,” doplnil Fabian. Napríklad u školákov zo Štrby sa ukázalo, že čím menší žiaci, tým snaživejšie pristupujú k akcii. Šiestaci, siedmaci a ôsmaci vyzbierali 22 kíl, piatáci a šiestaci 17,5 a „prvostupniari“ neuveriteľných 35 kíl odpadkov. Školáci z Popradu tiež absolvovali mimoriadne prospešnú brigádu, odľahčili Štrbské Pleso a okolie od 150 kilogramov smetí! „So skupinou som bol dnes, pôjdem aj zajtra, minulý týždeň sme zbierali v stredu, štvrtok, piatok aj v sobotu. Číže je to časovo dosť náročné, ale na druhej strane Štrbské Pleso nebolo nikdy čistejšie ako teraz,” zhodnotil jesennú akciu Fabian.

Do kategórie smetísk zaradil jeho kolega Michal Jurčo, lesník z ochranného obvodu Tatranské Matliare, aj intravilán a okolie Tatranskej Lomnice. „Ľudia tu už dávno vyhadzovali smeti a tie teraz „vychádzajú von“, ale nachádzame aj kopeček nových vecí. V intravilánoch stále leží mnoho stavebného odpadu – linoleá, plechy, plastové potrubia, nábytok, to musia vyhadzovať väčšinou domáci. Každoročne sa nájdú pneumatiky, čo sa týka plechoviek a plastových fliaš, „zetkovanie“ pomohlo, ešte aj sklenené by mohli byť vratné. Dost problematická je aj lokalita okolo cintorína, pretože vietor každoročne rozfúka

aj pracovníci ČSOB. Vyzbierali cez dvesto kilogramov odpadu, na korbe „tanapáckych“ áut skončili vyhodенé metly, plasty takmer vrastené do zeme či plechy. Druhú šancu dostane prasknutý súdok na kapustu, ktorý si jedna z účastníčok brigády adoptovala ako kvetináč do záhrady. Bankári našli i peňaženku s dokladmi obyvateľky Tatranskej Lomnice. Tá už však me-

Dubnice. Na Čistých horách mala síce premiéru, no pomoc okolitej prírode jej nebola cudzia ani predtým. Skautka a členka Klubu slovenských turistov Koláčín trávi v Tatrách dovolenku aj dvakrát ročne a cítila povinnosť dopomôcť k čistejšiemu národnému parku. Dostala „umiestnenku“ na trasu od Tatranskej Lomnice smerom k Hotelu Tatranec po-

Školáci z Lendaku vyzbierali 63 kilogramov odpadkov.

Pomôcť prišli i horolezci.

pri štátnej ceste, v jej okolí našla dotrhávaný koberec, žiarovku, plastové fľaše či podsedák na stoličku. „Mne pripadalo, že to boli povyhádzované veci z áut. Je smutné, že vodiči takto ničia prírodu, ale čo som videla a mohla, to som pozbierala. Ak by nezačalo výdatne liať, ostala by som aj dlhšie,“ spomína na akciu účastníčka, ktorej sa podarilo odľahčiť tatranskú prírodu od šiestich kilogramov odpadu.

Rovnakú lokalitu v ten istý deň navštívil s vrecom aj Pavol Slivovský z Vlkovej, i on sa zúčastnil Čistých hôr po prvýkrát. „Bývam tu blízko, rád športujem, chodím do Tatier a nepáči sa mi, keď ľudia okolo seba robia bordel. Chcel som prísť aj po iné roky, lebo človek sa po prvé prejde a po druhé urobí niečo pre prírodu. Ale nevyšlo mi to. Teraz mi vyhovovalo, že som si mohol vybrať, kedy môžem prísť. Našiel som hlavne papieriky od sladkostí, fľaše od alkoholu bez alkoholu, igelitky, klobúk, oblečenie, hračky, niekto vysypal podľa mňa celý smetiak z domu. Je to aj taká ľudská psychoanalýza, vidíte, čo kto hádže na zem, treba si obuť čižmy, zdvihnúť to, nechce sa vám, ruky sú špi-

navé, ale je z toho dobrý pocit,“ vyhodnotil i menšiu sondu do vlastnej mysle sólo dobrovoľník.

Podujatie Čisté hory má za sebou bohatú históriu, po prvýkrát sa uskutočnilo v roku 1979. Rekord priniesol nasledujúci rok, keď účastníci vyniesli z dolín 7 655 kilogramov neporiadku, z toho až 3 700 kíl vyzbierali len v okolí Skalnatého plesa. Celkovo za vyše štyri dekády odľahčili prírodu o viac ako 65 ton odpadkov. Až do roku 2021 dobrovoľníci spolu s Tatranským národným parkom čistili od odpadu aj Pieniny. Po vlaňajšej reforme národných parkov si každé chránené územie organizuje upratovanie už vo vlastnej réžii.

Ako 45. Čisté hory ukázali, predošlé ročníky pomohli vychovať návštevníkov vysokohorského prostredia, kde dnes zanechávajú oveľa menej dokladov ľudskej návštevy ako kedysi a posunulo sa i myslenie ľudí. Aktuálny ročník však naznačil, že dôraz na edukáciu bude Správa TANAP-u smerovať do nižších polôh. Les a podhorie si totiž zaslúžia byť rovnako čisté ako končiare hôr.

Žijeme v dobe odpadkovej?

Odpadky alebo smeti sú odhodené, nespotrebované zvyšky potravín, obalov, predmetov a iných výrobkov. S touto definíciou sa však nestotožňoval zaniatený aktivista Peťo Haulík z Prievidze. Za každé použitie slovíčka „odpadky“ namiesto spojenia „druhotná surovina“ sme na stretnutiach Komisie životného prostredia SZM v 80. rokoch 20. storočia platili pokutu 10 Kčs. Vedia „paleohistorici“ odpovedať na otázku, kedy človek začal počas svojho vývoja odhadzovať to, čo nevedel, či nechcel spotrebovať?

Marián Šturcel

archív Správy TANAP-u

Zhruba takto o rok bude Brno dýchať jubilejným, už 50. ročníkom najstaršieho európskeho medzinárodného filmového festivalu s tematikou životného prostredia – Ekofilmom. V rámci jednej z mojich pracovných ciest v roku 1978 som sa zúčastnil na jeho 5. ročníku v Ostrave, kam ma vyslal šéf – Peter Spitzkopf st., vedúci vtedajšieho odboru ochrany prírody Správy TANAP-u. Našiel sa tam priestor nielen na pozeranie hodnotných dokumentov z celého sveta, ale aj na rôzne diskusie a rozhovory. Pre mňa, stále mladého „tanapáka“, boli obohacujúcim zážitkom dialógy s horolezkyňou, novinárkou a iniciátorkou Komisie životného prostredia v rámci Slovenského horolezeckého zväzu JAMES Hankou Somorovou. K podnetným dišputám mala rada pivko s jej neodmysliteľnou cigaretou. Naše debaty zabúdili aj k smetiam v prírode – a nielen tatran-

skej. To bolo jedno zo semienok, ktoré vyklíčili v roku 1979 do 1. ročníka akcie Čisté hory. Hanka Somorová sa podujala koordinovať podobnú aktivitu medzi horolezeckými klubmi, prevzal som následne evidenciu prihlásených klubov s patronátom nad jednotlivými turisticky neprístupnými štítmami a oblasťami. Ani v horolezeckej pospolitosti totiž neboli a nie sú všetci dôkladní.

V zmysle zákona Slovenskej národnej rady č. 11/1949 Zb. o TANAP-e a nariadenia Zboru povereníkov Slovenska č. 5/1952 o TANAP-e bol zriaďovateľom vtedajšej správy parku do roku 1994 rezort lesníctva. Nikdy sme neoplývali nadbytkom peňazí. Avšak pre hlavné činnosti pri starostlivosti o prírodu TANAP-u sa nedalo hovoriť o podfinancovaní! Preto mali jednotlivé ochranné obvody každý rok naplánované prostriedky na podvýko-

ne „čistenie prostredia po návštevníkoch“. Tak sme zabezpečili, že nedochádzalo k nezvládnuteľnému stavu. Avšak stúpajúci trend návštevnosti prinášal priamo úmerne i zvýšenie upratovacích povinností, najmä po zrušení odpadkových košov popri turistických chodníkoch koncom sedemdesiatych rokov minulého storočia. Aj preto sme skúsili pozvať dobrých, nápomocných ľudí na cielené vychádzky do Tatier a Pienin v závere letnej turistickej sezóny, nech sa príroda zakryje bielou perinou čistejšia. Ostávali sme trochu v napätí, či neplánujeme premiéru s dernierou v jednom. Odozva bola ale nad všetky naše očakávania. Aj keď, žiaľ, nemohli sme strieľať šampanské (idealisti!) pri 20. alebo 30. ročníku. Príroda stále nie je čistá, stále v nej nájdeme nemálo nevychovcov.

Zaujímavo sa zrodil názov akcie. Keďže vznikla na Správe TANAP-u, padol – priro-

dzene – i návrh na „Čisté Tatry“. Keďže sme však mali zodpovednosť za starostlivosť aj o prírodné prostredie Pieninského národného parku a zároveň sme si uvedomovali, že problém znečisťovania sa týka tiež iných chránených či nechránených prírodných oblastí, akcia s názvom Čisté hory zostala otvorená i pre iných. V mladom Národnom parku Nízke Tatry a vtedajších chránených krajinných oblastiach Malá Fatra a Slovenský raj riaditeľovali Otto Štroffek, Janko Pagáč a Miško Kozák, ktorí vedeli myšlienku aspoň čiastočne uplatniť u nich. Susedia v poľskom Tatrzańskom Parku Narodowom si náš počin tiež všimli.

Stovkám až tisícom nadšencov sme každoročne úprimne ďakovali za vyzbierané kvantá kíl nepatričných „pozostalostí“ nielen po bežných nepozorných turistoch, ale aj po lajdáctve niektorých organizácií. Pritom sme však kládli dôraz na výchovný aspekt s nepísaným zjednodušeným princípom: Ak vypravila päťčlenná rodinka vodou, čajom, lepeňákom a pršíplášťom desaťročného Janka či Marienku na Čisté hory, verili sme, že minimálne päť ľudí pri návšteve prírody do nej už nič neodhodí. Keď občas niekto nemohol svoju ochuť prejavíť v nosný deň, zvyčajne v poslednú septembrovú sobotu, nebol problém prijať ich prístup aj inokedy. Takým bolo napríklad na hmotnosť rekordné vynosenie pozostatkov z opráv lanovej dráhy na Lomnický štít, ktoré ostali v Lievikovom kotli a v Cimiteri. O tento čin sa zaslúžili vojaci – účastníci Medzinárodného výstupu na Rysy v auguste 1980. Z výchovného hľadiska nás potešilo, že sedemdesiat až osemdesiat percent účastníkov tvorili žiaci a študenti nielen zo širšieho okolia Tatier či Pienin, ale aj z iných častí Slovenska, dokonca občas i z Česka. Nie raz si na tradičných nástupných miestach

Aj takto vyzeralo okolie košov v TANAP-e. Po zrušení „smetiarskej služby“ mnohí návštevníci odhadzovali odpadky do prírody naďalej.

od pracovníkov najprv Správy TANAP-u, neskôr Štátnych lesov TANAP-u a potom znovu Správy TANAP-u prevzali prázdne vrecia i mnohí turisti, ktorých myšlienka oslovila priamo v teréne. Okrem dobrého pocitu si účastníci vyslúžili ústne aj písomné poďakovanie, pri okružlinách i odznáčik. Radi sme prijímali „kritiku“ od tých, ktorí popoludní vracali prázdne vrecia.

Aj dnes je vhodné poďakovať sa prevádzkovateľom tatranských električiek či lanoviek za pochopenie, že ide o dobrú vec aj pre nich. Minulé i súčasné médiá tiež výdatne prispeli k rozširovaniu osvetovej myšlienky. Dokonca zásluhou nezabudnuteľného Ďura Weinczillera sa v novembri 1989 viacero deciek pochválilo v Slovenskej televízii Kukovi – detváky ho „žrali“ – prečo chodia na vychádzky do prírody a čo ich tam aj hnevá.

Najprv sporadicky, neskôr systematicky sa z iniciatívy Potápačského klubu Vodnár z Popradu hlásili aj znalci sveta pod vodnou hladinou. Čisté hory prijali svoje adoptívne dcéry – Čisté vody a Čisté vody v oblakoch. Vďaka takmer tridsatim ročníkom pomohli desiatky špičkových potápačov odbremeniť svet tatranských plies o ďalšie tony nepatričností.

Rád prijmem pozvanie na rozlúčkový ročník Čistých hôr a Čistých vôd o päť, desať alebo „iks“ rokov. Skrátka na ich dernieru, lebo sa utopisticky nádejam, že raz Tatry zaplnia len takí návštevníci, po ktorých nebude potrebné upratovať. Medzičasom však držím tuho palce akcii aj po inovácii v jej 45. ročníku.

Pozn. red.: Autor je spoluotec Čistých hôr a Čistých vôd

Žiakov vytiahla populárna akcia v 80. rokoch minulého storočia aj na Šalviový prameň.

Dná plies stále trápi neporiadok

Akcia Čisté vody napísala už svoj tridsiaty ročník. Štrbské, Nové Štrbské, Popradské a Velické pleso sa v druhý októbrový piatok podarilo odbremeniť od 104 kilogramov odpadu. Potápači nachádzajú aj po dekádach ich každoročného čistenia drobné smeti po turistoch, ale i stavebný odpad.

  Jana Tomalová

Do vôd štyroch plies tento rok sa zanorilo 56 dobrovoľníkov z radov potápačov, ktorí sa rozhodli pomôcť tatranským plesám a pokúsili sa z nich dostať čo najviac odpadu. Ráno sa skupina rozdelila na štyri tímy a poobede mohli organizátori bilancovať. V Štrbskom plese našlo 29 potápačov spolu 12,8 kíl odpadu. Pre porovnanie, vlni sa tu zanorilo 22 dob-

rovoľníkov, tí spod hladiny vylovili smeti, ktoré dokopy vážili až 82,5 kilogramov. Najúspešnejší bol tandem zo Žiliny, dvojica na breh priniesla 4,7 kíl odpadkov, medzi ktorými sa našli použité plienky i dámska hygienická vložka, fľaše od šampusu a poháre na víno, obaly zo sladkostí či stavebný odpad. Pre Nové Štrbské pleso sa rozhodli ôsmi potápači a pomohli tak zbaviť jeho

vody nepatričností s váhou 5,2 kilogramu, najúspešnejšia dvojica vyniesla 1,5 kilogramu vrátane dlhej drevenej laty.

Štrnásti potápači odbremenili Popradské pleso od 70 kíl odpadu, z toho jednému z nich sa podarilo prispieť až 23 kilogramami. Hmotnosťou prevážoval stavebný odpad, nechýbali obaly od jedla a z dna plesa sa podarilo vytiahnuť dokonca aj dron, ktorý zrejme nabral nesprávny kurz a skončil pod vodou. Oproti minulému roku mala táto lokalita silný záťah, keďže vlni trinásti dobrovoľníci vylovili 16 kíl neporiadku.

Velické pleso ostalo v réžii piatich freediverov, ktorí sa zanášajú bez fliaš a pod hladinou sa spoliehajú na vlastný nádych. Do 16 kíl odpadkov zarátali i zhrdzavený krompáč, päťhaliernik z roku 1972 a, samozrejme, nechýbal stavebný odpad. Ako najúspešnejšiu tu zapísali dámu freediverku, ktorej sa podarilo nájsť 11 kilogramov smetí.

Výsledné číslo 104 sa takmer vyrovnalo minuloročným 112 kilogramom. Čisté vody za tridsať rokov pomohli odbremeniť tatranské plesá celkovo od 7 307 kíl odpadkov, potápači absolvovali spolu 2001 ponorov.

„Aj po troch dekádach čistenia plies sa zdá až neuveriteľné, že ešte stále nachádzame pozostatky stavebného odpadu. Zároveň potápači vylovili už tradične aj drobný odpad ako kelímky, fľaše, konzervy a igelitové vrecúška. Zarmucujúce je, že v prípade Štrbského plesa našli najviac odpadkov v okolí lavičiek a že aj v roku 2023 sa nájde množstvo ľudí, ktorí dokážu bez mihnutia oka vyhodiť odpad priamo do plesa v národnom parku,“ konštatuje Peter Spitzkopf, koordinátor Čistých vôd a námestník riaditeľa Správy Tatranského národného parku so sídlom v Tatranskej Lomnici, ktorá je organizátorom akcie.

Akcia Čisté vody bola súčasťou 38. Medzinárodného festivalu potápačských filmov. Na Štrbskom Plese porota rozhodla aj o Grand Prix, ktorú si vyslúžil najlepší film spod vodnej hladiny. Cena ostala v Tatrách za snímku *Život Mohéli* z autorskej dielne domácich tvorcov Martina Kováča a Richarda Krebsa. TOP fotografom sa stal Talian Franco Tulli a súčasťou gala-programu bolo i vyhodnotenie potápača, ktorý vytiahol najviac odpadu z tatranského plesa. Za rekordéra 30. ročníka vyhlásili Antonína Šimčíka z potápačského klubu Dive Team Trenčín. Vďaka nemu leží na dne Popradského plesa o 23 kilogramov odpadu menej.

Aj takýto úlovok sa podarilo dostať potápačom zo Štrbského plesa. Podobných háčikov s návnadami sa na jeho dne nachádzalo mnoho, sú totiž pozostatkami z prvej polovice 20. storočia, keď sa vo vodách jazera bežne lovili ryby. Niektoré podobné artefakty ostali v Tatrách po rybároch – pytlákoch a niečo tu zanechali i doby, keď „tanapáci“ korigovali stavy rýb selektívnym lovom v snahe zachrániť vzácnu rybu síh maréna (*Coregonus maraena*). Tento druh zo Štrbského plesa vymizol a s veľkou pravdepodobnosťou bolo tatranské horské jazero už len jedinou lokalitou na svete s výskytom síha v jeho čistej forme. Nepôvodnému druhu okrem dravých rýb k vyhynutiu dopomohla i eutrofizácia, teda zvýšený rast rias.

V duchu prekvapení sa niesla uplynulá letná sezóna – a to nielen z pohľadu počasia, ale hlavne príhod, ktoré ľudia v horách prežívali. Tých pozitívnych bolo mnoho, avšak o väčšine z nich sa, pochopteľne, nedozvieme. Tie negatívne obleteli svet a niektoré zaplnili médiá aj sociálne siete. Stále viac ľudí navštevuje slovenské horstvá a stále menej ich rešpektuje písané aj nepísané pravidlá. A práve to sa v mnohých prípadoch prejavilo zvýšením rizika úrazu alebo vznikom nepříjemnej situácie.

 Peter Svätajánsky
 archív HZS

Od polovice júna do konca septembra vykonali horskí záchranári celkovo 401 zášahov na celom území Slovenska. Len vo Vysokých Tatrách ich bolo 155 a v Západných Tatrách 42. Vrtuľník počas leta využili v 121 prípadoch, pri niektorých komplikovanejších záchranných akciách letel na miesto nehody aj viackrát za deň. Najviac obetí si pripísali Vysoké Tatry. Záchranári už nedokázali pomôcť siedmim návštevníkom, z nich bolo až päť občanov Poľska. Jedného Poliaka sa ani po mesiaci nájsť nepodarilo, dá sa teda predpokladať, že pôjde o ďalšiu obeť.

Prvým nešťastníkom bol poľský cyklista, ktorý zahynul po náraze do stromu pri zjazde zo Sliezskeho domu. Nasledoval pád Poliaka z hrebeňa Veľkej Ľadovej veže. Ďalšími boli pády v Batizovskej próbe, na Zlobivej a Vysokej. Tragickú bilanciu uzatvárajú prípady zlyhania srdca pod Kriváňom a pád paraglajdistu pod Gerlachovským kotlom. Vo všetkých prípadoch išlo o mužov, čo je faktom na zamyslenie. Vskutku dosť hrozivá bilancia na také malé územie, akými sú Vysoké Tatry.

Začiatkom júla pri schádzaní zo sedla Prielom česká turistka dostatočne nesledovala turistické značenie a zišla mimo chodníka. Príčinou bolo možno aj snehové pole, ktoré bolo potrebné pretraverzovať z jednej strany na druhú, čo si nevšimla. Síce sa pokúšala vrátiť späť na chodník, no ocitla sa v ešte viac neschodnom, ba priam až horolezeckom teréne, z ktorého sa nevedela sama dostať. Požiadala preto o pomoc. Z nebezpečného miesta ju evakuoval vrtuľník spolu s horským záchranárom na pa-

lube. Takýchto prípadov sa v Tatrách stáva mnoho. Prekvapenie však nastalo v momente, keď turistke, ktorá bola poistená, odmietla poisťovňa plnenie s odôvodnením, že poisťku mala uzatvorenú len na turistické chodníky – a ona sa nachádzala mimo.

V druhú septembrovú nedeľu prišla informácia o nehode paraglajdistu, ktorý spadol z veľkej výšky pod Gerlachovským kotlom. Počas pádu skúšal použiť záložný padák, no ani ten mu nepomohol. Prekvapení ostali jeho kolegovia, ktorí sa ho večer vybrali pozrieť do nemocnice, ale paraglajdistu tam nenašli. Zarážajúce na tomto prípade je, že hoci vedeli o jeho páde, nikto z nich mu neprišiel na pomoc. Tú mu poskytli iní ľudia. Jeho „partáči“ si užívali bezstarostné chvíle, krúžiac vo vzduchu ešte dlhé hodiny po tom, čo ich kamaráta záchranári transportovali do márnice.

Obeťou Vysokých Tatier sa pravdepodobne stal aj 50-ročný Poliak, ktorý mal v predposlednú septembrovú sobotu schádzať sám z Ľadového štítu. Počasie sa v priebehu dňa zmenilo z teplého slnečného na oblačné, dorazil aj studený front. Vo večerných hodinách začalo pršať a pršalo celý ďalší deň. Práve s príchodom zlého počasia sa v okamihu výrazne zmenili aj podmienky v horách. Do uzávierky tohto čísla časopisu sa turistu stále nepodarilo nájsť. Ako by sa pod zem prepadol. Celá oblasť bola prehľadaná niekoľkokrát – záchranármi so psami po zemi, vrtuľníkmi a dronmi zo vzduchu. Hľadaného nikde. Záchranárskym psom sa počas pátrania podarilo nájsť v doline zimnú rukavicu, čiapku a topánku. Ani jedna z vecí však nepatrila nezvestnému. Z hôr sám určite nezišiel, nakoľko mal mať vážne

poranenú nohu. Jeho auto bolo ešte niekoľko dní na parkovisku, kým ho rodina neodviezla domov, do Poľska.

Podobný prípad uzavreli ešte v polovici júna horskí záchranári z Nízkych Tatier po tom, ako im turisti oznámili, že v Jánskej doline našli ľudské kostrové pozostatky. Pri nich ležal aj skialpinistický výstroj. Po prijatí tejto správy záchranárom okamžite napadlo, o koho by mohlo ísť. Ešte 2. februára 2019 sa totiž stratil Nemeček, ktorý sa aj napriek zlému počasiu vybral sám na lyžiach na Ďumbier. Skialpinistu v ten deň nikto nevidel a ani na chate sa nezastavil. To, že sa rodine nehlási, oznámil jeho syn z Nemecka. Po rozsiahлом pátraní v spolupráci s políciou sa našlo jeho auto, v ktorom mal pracovný i súkromný mobilný telefón. Týždne trvalo pátranie v zimnom a mesiac v letnom období. Až po dlhých štyroch rokoch sa okolo dátumu jeho nedožitých šesťdesiatin našli telesné pozostatky. Správa istotne prekvapila aj jeho rodinu, ktorá po takom dlhom čase už nedúfala a asi ani nečakala, že sa nájde.

V horách sa stávajú rôzne situácie a niektorí ľudia si neuvedomujú, akú vážnu rolu zohrávajú detaily. V mnohých prípadoch by stačilo len odoslať záchranárom polohu s GPS súradnicami a všetko by mohlo skončiť oveľa jednoduchšie a rýchlejšie. Nie každý však v dnešnej dobe ovláda všetky moderné technológie – a práve takýmto návštevníkom nielen našich veľhôr by mohla pomôcť aplikácia Horskej záchrannej služby, ktorá v prípade aktivácie tiesňového volania sama odošle polohu volajúceho.

Leto plné prekvapení

čo môže byť obohacujúce nielen pre vedu a výskum tatranskej prírody.

Cieľom pozorovaní bolo zhodnotiť výskyt samotného jedinca, jeho habitatové preferencie a početnosť na vymedzených pokalamitných lokalitách v závislosti od vývoja sekundárnej sukcesie prebiehajúcej na týchto plochách. Získané údaje a ich následná analýza priniesli nové poznatky o bionómii plšika vo vybraných biotopoch a pomôžu pri vzájomnom porovnávaní výsledkov výskumov tohto hlodavca nielen v iných lokalitách Slovenska, ale aj vo svete.

V spomínanom období sme urobili celkovo 77 kontrol. Postupovali sme podľa kvadrátovej metódy. Na každej z troch už existujúcich výskumných plôch (FIR – plocha poškodená vetrom a následne požiarom, kde bolo kalamitné drevo spracované a plocha bola zalesnená, EXT – plocha poškodená vetrom, kalamitné drevo bolo spracované, vyvezené a plocha bola zalesnená, REF – referenčná plocha bez poškodenia, ktorá slúžila na porovnávanie. Avšak aj ju v roku 2014 zasiahla vetrová kalamita, pozn. autorov) sme vytvorili výskumnú plochu s rozmermi 75 x 75 metrov. Na všetkých troch plochách sme inštalovali dokopy 108 tubusov, ktoré boli od seba vzdialené päťnásť metrov.

Kontroly sme vykonávali raz alebo dvakrát do mesiaca, od apríla do októbra, prí-

Zo života plšika lieskového

Príroda je mocná čarodejka a dokáže ukázať nielen svoju peknú tvár, ale aj tú odvrátenú. Prírodné kalamity tu boli odpradáva a nevyhli sa ani Vysokým Tatram. Každá disturbancia do určitej miery narobí škody, rozvráti prírodné prostredie a naruší vzájomné pôsobenie biotických i abiotických zložiek. Navrátenie lesného ekosystému do pôvodného stavu závisí od jeho stability. Všetko zlé je však na niečo dobré. Po rokoch pozorovania obnovy lesa na kalamitných plochách je zjavné, že poškodené plochy sa opäť zazelenali a pomaly vyrastá nový, druhovo pestrejší les.

 Zuzana Madáčová, Gabriela Chovancová, Ladislav Hlůška **archív autorov**

Vetrová kalamita, ktorá sa Vysokými Tatrami prehnala 19. novembra 2004, umožnila popri mnohých domácich aj zahraničných výskumných aktivitách založiť i skúšobný monitoring druhu národného a európskeho významu – plšika lieskového (*Muscardinus avellanarius*), arborikolného (žijúceho predovšetkým na stromoch, pozn. autorov) hlodavca s nočným životom. Pod gesciou Výskumnej stanice a Múzea TANAP-u v Tatranskej Lomnici

začal ešte v lete 2017 a aktívne pokračoval až do minuloročnej jesene. Spoločne so zooložkou Gabrielou Chovancovou sa na ňom podieľal zoológ Ladislav Hlůška z Považského múzea v Žiline, neskôr z Českej zemědělskej univerzity v Prahe, k dvojici výskumníkov sa následne pridala aj Zuzana Madáčová, ktorá sa špecializovala na výskum plšika v rámci svojej baka-lárskej i diplomovej práce. Naša snaha bola zúročená v podobe zaujímavých výsledkov,

padne do novembra. Raz ročne sa na plochách robili aj fytoecologické zápisy.

Pre korektné porovnávanie výsledkov boli plochy založené v porastoch s podobnou nadmorskou výškou, sklonom, orientáciou, vegetáciou a pôdnymi aj geologickými podmienkami.

Na odchyt plšika lieskového boli použité spomínané tubusy, ktoré sme nainštalovali na konáre stromov, na vývraty, alebo sme ich uložili do kopy haluziny. Pre lepšiu predstavu, tubus je z tmavého odlahčeného plastu s rozmermi 6,5 x 6,5 x 25 centimetrov so štvorcovým otvorom. Dnu sa vloží drevená podložka, ktorá na jednej strane uzatvára dutinu a na druhej slúži ako vchod. Zariadenie sa vhodným spôsobom pripevnení na konár stromu, vchodom ku kmeňu do výšky dosiahnuteľnej zo zeme.

Po inštalácii každého tubusu sme označili jeho GPS súradnice, výšku uchytenia, druh dreveniny, jej hrúbku a orientáciu otvoru. Počas monitoringu sme pozorovali prítomnosť jedinca v tubuse a jeho pobytové znaky ako trus alebo nanosený materiál na stavbu hniezda. Zároveň sme sledovali, či plšík pri stavbe uprednostňuje nie-

ktoré druhy drevín viac. Či sú to dreviny s tenkým alebo hrubším kmeňom, hustejšie alebo redšie zavetvené, ihličnaté, listnaté... Úlohu zohráva aj výška, v ktorej je tubus umiestnený a orientácia jeho otvoru na svetovú stranu.

Jedince sme vážili, snažili sa určiť ich pohlavie, pohlavnú dospelosť a prípadne aplikovať aj čip slúžiaci na kontrolu pri spätnom odchYTE. Určenie pohlavia pľšika je zložité, ale podľa našich zistení sme odchytli 18 samíc a 27 samcov, mladé, dospievajúce aj dospelé.

Počas štyroch rokov kontrolovania tubusov sa nám podarilo zaznamenať 45 dospelých jedincov a 12 mláďat. Priemerná hmotnosť pľšika bola 17 gramov, gravidnej samice alebo jedinca chystajúceho sa na zimnú hibernáciu aj 22 gramov. Na všetkých plochách si pľšiky vybudovali celkovo 123 hniezd, z ktorých sme niektoré podrobili rozboru. Z pohľadu použitého materiálu záviselo zloženie hniezd najmä od dominantných druhov rastlín a drevín, ktoré sa v biotope vyskytovali. Prevládal najmä smlz chlpkatý (*Calamagrostis villosa*). V stromovej etáži dominoval topoľ osika (*Populus tremula*) a v krovinej pionierske druhy ako vrba rakyta (*Salix caprea*) a breza plstnatá (*Betula pubescens*). Priemerná hmotnosť hniezda bola štyri gramy.

Podľa našich záznamov pľšiky nikdy neobsadili ani polovicu nachystaných tubusov na jednotlivých skúmaných plochách a nikdy sme nenašli ani prirodzené hniezdo v ich blízkom okolí. Napríklad na ploche FIR bol počet hniezd každý rok približne rovnaký. V porovnaní s ostatnými plochami bola najviac obsadená hniezdami i počtom jedincov. Predpokladáme, že to mohlo byť spôsobené aj tým, že plocha bola spálená, a teda bola bohatšia na živiny, čo sa odrazilo v pestrejšom druhovom zložení bylinnej a krovinej vegetácie.

V poslednom roku monitoringu (2022) sme síce na plochách FIR a EXT zaregistrovali pokles počtu hniezd, avšak prekvapil nás zvýšený počet mláďat, ktoré samička vyviedla v tubusoch. Najviac nás potešili kontroly na referenčnej ploche REF (rozdiel v sukcesii oproti FIR a EXT desať rokov, pozn. autorov), kde stúpol počet nájdených hniezd i jedincov. Pripisujeme to hlavne zmene biotopu. Skutočnosť, že stromová etáž postupne znížila svoju pokryvnosť (dôsledok vetrovej kalamity a ťažby), sa odzrkadlila na pomalom zvyšovaní pokryvnosti bylinnej synúzie a aj krovia, čo zjavne vyhovuje tomuto drobnému živočíchovi.

Ďalším faktorom, ktorý sa dal v rámci monitoringu pľšika vyhodnotiť, bola preferencia obsadenia či neobsadenia tubusov podľa smerovania vchodu. Pri ich inštalácii

Tubus s odchytovým vreckom

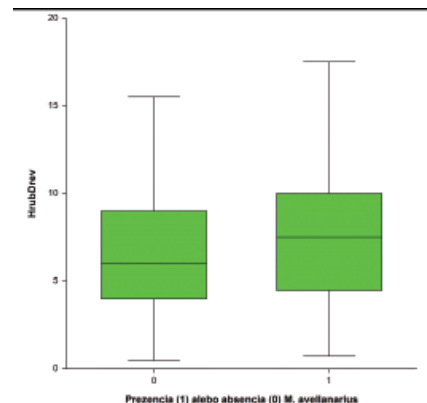
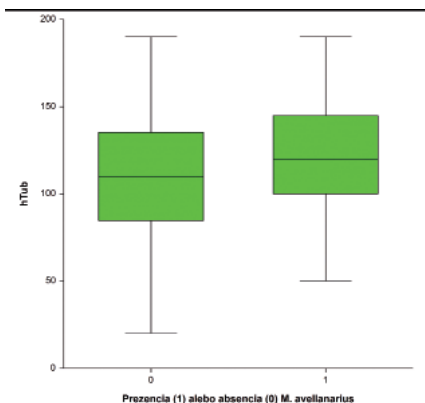
Tubus s hniezdom

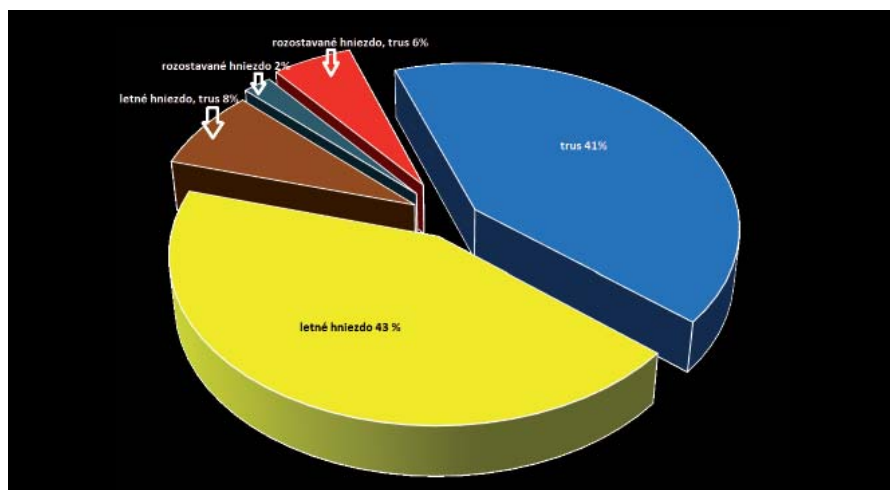
cii sme sa nijako nerozhodovali, ktorým smerom vchod do tubusu umiestnime, toto rozhodnutie bolo čisto náhodné.

Na základe výstupov cirkulárnej štatistiky sme získali údaje o preferencii obsadených a neobsadených tubusov podľa svetových strán. Zatiaľ čo v tých prvých bola zaznamenaná prítomnosť samotného jedinca alebo jeho pobytových znakov (trus, hniezdo), druhé boli úplne prázdne. Pľšiky vyhľadávali tubusy, ktorých otvory smerovali na severovýchod, juhovýchod až juhovýchod, avšak štatisticky prevládajúcim smerom bol východ až východo-juhovýchod.

Neobsadené tubusy smerovali na severovýchod, severozápad a juhozápad, ale štatisticky prevládajúcim smerom bol sever až severo-severozápad. Môžeme teda zhodnotiť, že pľšikom vyhovujú slnečné biotopy, hlavne s doobedňajším slnkom, ale nie páľava, skôr polotieň.

Na obsadenosť, resp. neobsadenosť tubusu vplývala aj samotná výška jeho umiestnenia nad terénom. Krabicové grafy znázorňujú rovnakú maximálnu hodnotu výšky umiestnenia pre obsadené aj pre neobsadené tubusy. Pľšiky obsadzovali tubusy aj pod sto centimetrov, ale nie

Percentuálne zastúpenie sledovaných pobytových znakov pľšika lieiskového

Na snímke hore ukážka biotopu s najväčším výskytom pľšika (plocha FIR) a dole, naopak, s najmenším (plocha REF).

Ladislav Hlôška, Zuzana Madáčová a Gabriela Chovancová v teréne

nižšie ako päťdesiat centimetrov – a to aj v prípade, ak im aj podmienky vyhovovali. V priemere to bolo 130 centimetrov, čo môžeme vyhodnotiť aj tak, že v tejto výške sú už stromy často hustejšie zavetvené a tým aj lepšie chránené pred predátormi.

Ďalšou testovanou premennou s potenciálnym vplyvom na obsadenosť tubusu bola hrúbka dreveniny, ktorú sme merali v prsnej výške 130 centimetrov nad zemou. Priemerná hrúbka preferovanej dreveniny bola podľa našich zistení sedem centimetrov.

Percentuálne zastúpenie sledovaných pobytových znakov pľšika sa, samozrejme, každým rokom a podľa plôch menilo. Avšak najčastejším dôkazom jeho prítomnosti bolo letné hniezdo v tubuse (43 %), alebo iba trus na začiatku drevenej podložky vlozenej v tubuse (41 %). Slúžil ako výstraha, že daný tubus je už obsadený a zároveň ako dôkaz, že pľšík tubus navštívil. Veľa hniezd však automaticky neznamená aj veľa jedincov, pretože jeden jedinec si dokáže urobiť viacero letných hniezd.

Možno konštatovať, že všetky plochy prechádzajú rôznymi sukcesnými štádiami, ktoré sa od seba líšia druhovým zložením, priestorovou štruktúrou a podmienkami prostredia. Niekde je stromová etáž už vyššia, niekde ešte malá s pestrým podrastom, čo pľšíkovi vyhovuje. Časom sa však toto ideálne prostredie môže zmeniť natolko, že sa na daných plochách už vyskytovať nebude.

Naším pozorovaním a dostupnými prostriedkami sme dospeli k záveru, že pľšík lieiskový obľubuje mladé zmiešané porasty s bohatým podrastom a polotienisté miesta na juhovýchodných svahoch. Na stavbu hniezd využíva blízko dostupný materiál, vďaka čomu vieme ľahko rozlíšiť letné a rozmnožovacie hniezda. Nájdenný žltý trus je dôkazom, že tento hlodavec okrem hmyzu, mäkkýšov, drobného ovocia a semien konzumuje i peľ. Na svet môže priviesť aj štyri mláďatá naraz. Jeho početnosť a prežitie nezávisí iba od vhodných podmienok, ale hlavne od toho, či dokáže bezpečne prezimovať a odolať tlaku predátorov.

Veríme, že týmto pozorovaním sme ešte viac prispeli k poznaniu ekológie a etológie tohto druhu a závery nášho dlhodobého výskumu prinesú významné poznatky pre vedu i prax a taktiež pomôžu samotnej ochrane tohto milého chlpateho stvorenia. ◀

Pozn.: Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy APVV-20-0365 Integrovaný lesnícko-ekologický výskum vzácných horských lesov v oblasti Tatier (FOR-RECALL)

Tichí pozorovatelia dávnej minulosti

Jedným z najstarších chránených území v Tatranskom národnom parku i na Slovensku je prales Kotlov žľab. Medzi chránené lokality zaknihovali toto vzácne miesto v Západných Tatrách takmer pred sto rokmi. Pralesy však začali písať svoju históriu ešte v dávnych dobách a napriek zásahu ľudskej ruky viaceré z nich dodnes nesú posolstvo o bohatých ekosystémoch Tatier.

 Martin Pemčák **autor, archív Správy TANAP-u a Ján Hoľma**

Začiatok ochrany Kotlového žľabu v Látanej doline siaha až do roku 1926, v tom čase lokalitu poznali pod súdobým názvom Pálenica pri Zuberči. Ten sa do máp neskôr zapísal ako Národná prírodná rezervácia (NPR) Kotlový žľab a pod touto hlavičkou ho poznáme dodnes. Predmet ochrany predstavujú zachovalé

lesné spoločenstvá s ukázkami pralesovitých vysokohorských smrečín oravskej časti Západných Tatier. Práve takéto pralesy sú zdrojom cenných poznatkov o živote karpatských smrekových lesov.

NPR tvoria pôvodné smrekové porasty v nadmorskej výške od 1 230 do 1 572 metrov, v ktorých sa jednotlivé stromy

rozičného veku, výšky a hrúbky nepravidelne striedajú. Z listnáčov sa v podraсте vyskytuje jarabina vtáčia. V nadmorských výškach nad 1 500 metrov prenikajú do porastov hlúčiky kosodreviny. Najväčšie zmerané jedince smreka v Kotlovom žľabe dosahovali výšku 33 metrov, najhrubšie zasa až 80 centimetrov v priemere. Najhrubší zmeraný smrek mal obvod 276 centimetrov.

Z výskumných meraní vyplýva, že niektoré časti pralesa sa môžu zdať na základe hrúbky vekovo homogénne. Pri ich bližšom skúmaní sa napríklad zistilo, že na dosiahnutie priemernej hrúbky 42 centimetrov potreboval jeden strom 150 rokov, druhý až 215. Vo vrcholných štádiách života pralesa sa práve takéto smrekové porasty výškovo a hrúbkovo nivelizujú. Za zmienku stojí i skutočnosť, že

napriek na živiny chudobným pôdam ide o porasty, ktoré majú prekvapivo vysoké produkčné pomery s priemernou zásobou na hektár zhruba 630 metrov kubických. Maximálna drevná zásoba bola zistená priamym meraním v roku 1968 na časti pralesa až 839 metrov kubických.

Osada Zuberec vznikla až koncom 16. storočia, z dostupných prameňov sa dá predpokladať, že ťažko prístupné lesy v závere Látanej doliny, predovšetkým na jej bočných svahoch, zostali dlho ľudskými aktivitami nedotknuté. Lesné porasty Látanej doliny boli od začiatku 17. storočia majetkom Oravského komposesorátu. Ani jeden z jeho hospodárskych plánov pre lesy, počnúc prvým v roku 1835 až po posledný v roku 1968, nepredpisoval pre porasty rezervácie žiadne zásahy.

Avšak ani toto územie nakoniec ľudské zásahy neobišli, o čom svedčí aj spracovanie kalamity v spodnej časti rezervácie počas 70. rokov 20. storočia. V tomto období vedci určili, že najstaršie jedince v Látanej doline majú už 285 rokov. Vek prezradila analýza pňov po ťažbe, ako i návratenie hrubých, vetrom vyvrátených stromov. Preto sa odhaduje, že vývojový cyklus pralesa tu trvá približne 300 rokov.

Časť rezervácie, v ktorej došlo k spracovaniu kalamity, dnes nie je súčasťou pralesa.

Horná časť Látanej doliny sa oddávna využívala na pastvu. Súvislý smrekový porast na pravej strane dolinového celku ostal neporušený aj vďaka plytkým a na živiny chudobným pôdam. Práve pre neatraktívnu a chudobnú pašu sa pastieri týmto lokalitám vyhýbali.

Horná hranica lesa v okolí kóty Roh, najvyššieho bodu rezervácie, sa považuje za prirodzenú. Porasty v NPR Kotlový žľab, ako aj ďalšie v Látanej doline, siahajú až do nadmorskej výšky 1 550 metrov a sú považované za pôvodné s prirodzeným drevinovým zložením.

Cesta od doby ľadovej po súčasnosť

Lesy sa v Tatranskom národnom parku, a všeobecne i na celom Slovensku, vyvíjali komplikovane. Už približne pred miliónom rokov sa ich charakter a najmä druhové zloženie začínali podobať tomu dnešnému. Vo vyšších polohách prevládali bukové prírodné pralesy s ihličnanmi, najmä jedľou a smrekom, v nižinách zmiešané dubové lesy.

Na vývoj lesov, ako aj na ich dnešné zloženie na našom území mala rozhodujúci

vplyv doba ľadová. Súvislý ľadovec prenikol zo Škandinávie až do strednej Európy. Podnebie sa ochladilo, čo malo radikálny vplyv na lesné ekosystémy. Počas doby ľadovej dochádzalo ku klimatickým zmenám. Ľadovec počas oteplenia trikrát ustúpil na sever, preto možno rozlíšiť tri doby medzľadové a štyri doby ľadové. Začiatkom holocénu, približne pred desať- až dvanásttisíc rokmi, sa podnebie na našom území postupne otepľovalo, čo umožnilo opätovný nástup lesa. Na ústup ľadovcov a oteplenie najlepšie reagujú priekopnícke, teda odolnejšie a rýchlo sa šíriace dreviny ako brezy, osiky, vrbý a borovice, ktoré prekročili dobu ľadovú bližšie k ľadovcu. Teplomilnejšie dreviny ustúpili južnejšie, alebo sa „ukryli“ do refúgií. Ide o útočiská, ktoré vďaka svojim prirodzene teplejším pomerom napomohli prežitiu menej odolných druhov v okolítom chladnom prostredí. Z týchto miest sa v poľadovej dobe šíрили späť na pôvodné stanovištia.

V dobe kamennej (mezolite) bol zásah divokého poľovníka a zberača do lesov ešte stále zanedbateľný, porovnateľný s vplyvom lesných bylinožravcov. Až s rozvojom poľnohospodárstva sa tlak na ne stupňoval. Uvádza sa, že do 10. storočia nášho letopočtu bola výmera pralesov väčšia ako dnešná výmera všetkých lesov Slovenska. Postupné osídľovanie ničilo porasty hlavne pri sídliskách a splavných riekach. Neskôr v 15. až 16. storočí dochádzalo vplyvom baníctva k výraznému odlesneniu najmä v okolí banských miest. Ďalší nepriaznivý vplyv priniesla valaská kolonizácia v 15. až 17. storočí. Zatiaľ čo pri rozvoji poľnohospodárstva a neskôr i baníctva osídľovanie postupovalo proti prúdu riek z juhu, valaská kolonizácia sa tiahla od východu po hrebeňoch hôr. Početné čriedy oviec a kôz pásli valasi v lesoch a na holiach. Zemepáni nebránili tomuto kolonizačnému prúdu, pretože využívanie dovtedy človekom nepovšimnutých lesov, prakticky primárnych pralesov, im prinášalo hmotné a finančné výhody. Pôvodné pralesy severného a stredného Slovenska týmto však veľmi utrpeli. Valasi stromy rúbali a vypaľovali, aby zväčšovali pasienky a rozširovali pôvodné hole, čím znižovali hornú hranicu lesa. Práve valaská kolonizácia mala významný vplyv aj na lesy Tatranského národného parku. Valaský spôsob života sa postupne strácal, no v horských oblastiach pretrvalo spoločné pasenie čried dobytku až do začiatku 20. storočia, v lesnatých častiach Slovenska bolo dokonca hlavným zdrojom obživy spolu s prácou v lese. Na svahoch Tatier sa páslo celé storočia. Až vznik Tatranského národného parku v roku 1949 bol príčinou postupného zániku pasenia vo vysokohorských lokalitách.

Pastva pred vznikom
Tatranského národného parku

Zaujímavosťou je, že už v 14. storočí sa aj na území dnešného Slovenska objavili prvé snahy o obmedzenie nedbalého zasahovania do lesov. Neskôr, v 16. storočí vznikol lesný poriadok cisára Maximiliána II. Koncom 18. a začiatkom 19. storočia boli pre lesy väčších panstiev na území Slovenska vypracované hospodárske elaboráty, ktoré predurčovali dnešné usporiadané hospodárenie. V druhej polovici 20. storočia veľkú časť lesov s charakterom pralesa alebo prírodného lesa, nazývaných v tej dobe aj ako prestáre porasty, vyťažili. Išlo o lesy, ktoré sa nenachádzali už v tej dobe existujúcich rezerváciách a tým pádom podliehali vplyvu plánovaného lesného hospodárstva, ktoré ich považovalo za neproduktívne. Napriek turbulentnému historickému vývoju odolali relatívne menšie časti lesov naprieč krajinou ľudským vplyvom. Dnes sa môžu hrdiť „titulom“ prales.

Diskusia o ľudskej interakcii

Chápanie pojmu prales sa v priebehu času menilo najmä poznaním histórie a zberom poznatkov o životných procesoch lesných ekosystémov. Ani dnes v odborných kruhoch v tomto smere nepanuje jednotnosť. Všeobecne však platí, že prales indikuje v prvom rade to, či bol alebo nebol uchránený od antropogénnych vplyvov, teda vplyvov človeka. Tu je však nutné po-

Prales v sebe ukrýva i plávajúv koberec.

vedať, že neovplyvnený les znamená určitý ideál, ktorý by sme aj vo svetovom meradle hľadali veľmi ťažko. Pri bližšom skúmaní pojmu prales považujeme zásah po bývalej ľudskej činnosti za prípustný, avšak iba do tej miery, kým nebola narušená jeho

štruktúra, evidencia zásahov po bývalej ľudskej činnosti chýba, alebo je vplyv človeka málo zreteľný a ťažko rozpoznateľný. Bližšie sa však na pojem prales, ako aj na ďalšie pralesové lokality v TANAP-e, pozrieme v nasledujúcom vydaní časopisu TATRY. ◀

Použitá literatúra:

Korpeľ, Š.: Pralesy Slovenska. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1989. ISBN: 80-224-0031-9.

Vološčuk, I.: Prírodné podmienky, štruktúra a produkcia lesov Štátnej prírodnej rezervácie Kotlov žľab. In: Československá ochrana prírody, 16/1976, s. 259 – 279.

Ambróz, L., Lázníková, M. (zostavovatelia): Najstaršie chránené územia na Slovensku. Liptovský Mikuláš: Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, 2017. ISBN: 978-80-89933-00-6.

Rezervačná kniha, NPR Kotlový žľab, archív Správy TANAP-u. Definície, Charakteristiky pralesov. Pralesy Slovenska. Dostupné na: <https://www.pralesy.sk/co-je-prales/mrtve-drevo.html> [online, cit. 2023-09-01].

Spoznať pralesy a život v nich

 Martina Petránová

Po trilógii Zelené Slovensko, v rámci ktorej sa vydavateľstvo DAJAMA vlni rozhodlo knižne zmapovať doliny, pohoria i prírodné rezervácie, sa na pulty kníhkupectiev tento rok dostala aj diológia o stromoch a pralesoch.

Obe knihy zastrešuje spoločný názov *Stromy a pralesy Slovenska*, kúpiť sa však dajú aj jednotlivo. Na ich stránkach sa čitateľ spolu s autormi vyberie na prechádzku k najkrajším stromom či do prírodných lesov, ktoré existujú bez zásahu človeka. Zatiaľ čo *Stromy a ich príbehy* z pera Daniela Kollára predstavujú defilé 180 finalistov posledných 16. ročníkov ankety Nadácie Ekopolis známej pod názvom Strom roka, ktorej víťazom sa, mimochodom, v roku 2021 stal buk lesný – previsnutý zo Starého Smokovca, publikácia *Pralesy a život v nich* vovedie obdivovateľov prírodných krás Slovenska do tajuplného sveta, ktorému po stáročia kralujú nemí svedkovia dávnej minulosti. Spoločne s jej

autorom, známym fotografom a publicistom Ivanom Kňazem, navštívite sedem desiatok zaujímavých pralesných lokalít,

v ktorých drevorubační sú len vietor, dážď a snehová fujavica. Voľba padla na tie, ktoré sú turisticky najprístupnejšie. Poetické opisy zachytávajúce život, ktorý sa v nich odohráva, sú popretkávané pôsobivými fotografiami divočiny. Sú dôkazom, že aj les „prekvitajúci starobou“ má v prírode svoje opodstatnenie, plní mnoho funkcií a v neposlednom rade je tiež domovom vzácných druhov živočíchov.

Autori dúfajú, že knihy oslovia nielen obdivovateľov prírodných krás Slovenska či ochrancov a milovníkov prírody, ale každého, kto hľadá inšpiráciu pre svoje potulky, plánuje turistickú vychádzku či len jednoducho rád objavuje pekné prírodné zákutia. Dokopy viac ako tristo strán zaujímavého čítania doplneného o často až lákavé zábery je zárukou toho, že pri listovaní v jednej či druhej publikácii určite dostanete chuť urobiť si výlet k niektorému z najkrajších stromov, alebo vybrať sa na prechádzku divokou prírodou niektorého z pralesov. ◀

Z listu rosičky okrúhlostej vyrastajú zvláštne žliazky (tzv. tentakule), ktorých hlavičky vylučujú drobné kvapky lepkavej slizu spolu s enzýmami nevyhnutnými na lov a trávenie hmyzu. Korisť sa za pomoci tráviacich enzýmov na liste rozloží, výživné látky rastlina vstrebe a nestrávené zvyšky odfúkne vietor.

Mäsožravé rastliny

Tak ako u všetkých zelených rastlín, aj v prípade tých mäsožravých prebieha v ich listoch fotosyntéza a potrebné živiny získavajú i koreňmi z pôdy. Majú však jednu schopnosť navyše. Vďaka dômyselným mechanizmom si svoj jedálňiček dokážu obohatiť o látky, ktoré sú obsiahnuté v telách živočíchov. Takéto rastliny sa nazývajú mäsožravé alebo hmyzožravé. A práve im sa pozrieme na „zúbky“ v tejto časti seriálu *Chránené rastliny Tatier*.

Katarína Žlkovanová

Maroš Peiger a archív autorky

Na svete rastú stovky takýchto druhov. Niekoľko zástupcov mäsožravých rastlín nájdeme aj v Tatrách a ich podhorí. Poďme si ich bližšie predstaviť.

Očarí už na prvý pohľad

Rosička okrúhlostá (*Drosera rotundifolia*) je z nich vizuálne najatraktívnejšia. Za svoje meno vďačí okrúhlym listom, na ktorých sa trblietajú drobné kvapky pripomínajúce rosu. Rosa to však rozhodne nie je. Celý list je dômyselná pasca na chytanie hmyzu. Vyrastajú z neho zvláštne žliazky (tzv. tentakule), ktorých hlavičky vylučujú drobné kvapky lepivého slizu spolu s tráviacimi enzýmami. Tentakule rozlišujeme dlhé alebo krátke. Po okraji listu sú rozmiestnené dlhé tentakule, ktoré sa dokážu ohnúť iba smerom k stredu listu. Ohnutím pomáhajú zafixovať chytenú korisť. Krátšie tentakule sa nachádzajú na celej ploche listu a sú schopné ohnúť sa všetkými smermi. Pohyb týchto „chápadielok“ však nie je rýchly, ako by sa možno z tohto opisu zdalo. Uväznenie koristi trvá niekoľko minút až hodín. Rosička dokáže uloviť iba menšie druhy hmyzu. Po zaistení čo možno najlepšieho kontaktu koristi s listom sa za pomoci tráviacich enzýmov živočích rozloží, všetky výživné látky rastlina vstrebe a nestrávené zvyšky odľúkne vietor.

Rosička je trváca rastlina s prízemnou ružicou listov, ktoré sú obvykle pritisknuté k pôde. Majú okrúhly alebo oválny tvar s priemerom do jedného centimetra a až tri centimetre dlhú stopku. Tentakule, ktoré sú červenej farby, sa nachádzajú iba na vrchnej strane listu, spodná je lysá. V júni až v septembri rastlina vytvára drobné päťpočetné kvety bielej farby. Stvol vyrastajúci zo stredu listovej ružice nesie päť až desať kvetov, avšak tie nerozkvitajú naraz. Vždy sa otvorí iba jeden z nich.

Rosička obľubuje prevažne kyslé rašelinné pôdy na vrchoviskách, prechodných rašeliniskách a rašelinných lúkach v podhorskom až horskom stupni. Ide o stanovišťa s nedostatkom živín, deficitom

kyslíka v pôde a vodnou hladinou vystupujúcou až na povrch. V *Červenom zozname ohrozených druhov cievnatých rastlín Slovenska* je rosička okrúhlostá zaradená v kategórii ohrozenia VU (vulnerable, teda zraniteľný), čo znamená, že druh je vystavený vysokému riziku vyhynutia vo voľnej prírode v stredne blízkej budúcnosti. Rastlina je natoľko vzácna, že sa na jej ochranu vyhlasujú chránené územia. Spoločenskú hodnotu jedného jedinca stanovuje legislatíva na 300 eur.

Pomenovanie im dali listy

Z tučníc sa v Tatrách a ich podhorí vyskytujú dva druhy – tučnica obyčajná (*Pinguicula vulgaris*) s modrofialovými kvetmi a tučnica alpská (*Pinguicula alpina*) s bielo-žltými kvetmi.

V snahe prežiť sa každý organizmus v procese evolúcie snaží prispôbiť podmienkam okolitého prostredia. V prípade vývoja niektorých rastlín na mäsožravé bola hybnou silou na dusík a fosfor chudobná pôda, v ktorej rástli. Mäsožravosť sa vyvinula nezávisle u viacerých rodov po celom svete. Tieto rastliny potrebovali získať výhodu, aby dokázali zvíťaziť v boji s konkurenciou. Svojim existenčným podmienkam sa prispôbili tak, že dokážu uloviť evolučne vyspelejšie druhy, akými zástupcovia hmyzu rozhodne sú. Z ich tiel bohatých na dusík vedia využiť všetky výživné látky.

Názov dostali podľa dužinatých, tučných listov, ktoré sú usporiadané v prízemnej ružici s priemerom šesť až desať centimetrov. Jednu ružicu tvorí päť až desať svetlo zelených, k podkladu pritisknutých listov, ktoré zároveň slúžia aj ako zásobáreň vody.

Na listoch sa nachádza obrovské množstvo maličkých, voľným okom nepostrehnuteľných lepkavých chlpkov a žliazok. V súvislej vrstve pokrývajú ich vrchnú stranu a vytvárajú na nich zamatovo matný trblietavý povrch. Ak hmyz po ňom prebehne, prilepí sa a tučnica ho tam rovnako aj strávi. Korisť týchto rastlín je výrazne menšia ako tá, ktorú dokážu uloviť rosičky. Obvykle nie sú schopné chytiť hmyz väčší ako tri milimetre. Pohyb žliazok a listov je veľmi pomalý, takmer nebadateľný. Trá-

venie prebieha rovnako vylučovaním tráviacich štiav zo žliazok po celom povrchu listu.

Jednotlivo rastúce bielo-žlté alebo modrofialové kvety, v závislosti od druhu, vytvárajú rastlinky od mája do júla. Kým tučnicu obyčajnú môžeme najčastejšie nájsť na rašelinných lúkach, slatinách a prameniskách v podhorskom a horskom stupni, tučnica alpská vystupuje do vyšších nadmorských výšok. Rastie na vlhkých skalách, prameništách, kamenitých a suťových svahoch.

Obidva spomínané druhy sú zákonom chránené so spoločenskou hodnotou 100 eur v prípade tučnice alpskej a 200 eur v prípade tučnice obyčajnej, na ochranu ktorej sa vyhlasujú dokonca i chránené územia.

Rozkonárené pasce pod vodou

Medzi vodné mäsožravé rastliny patria bublinatky (*Utricularia*). Nemajú klasické korene, ktorými by boli prichytené k zemi a aj listy sú redukované iba na čiarkovité úkrojky. Vznášajú sa vo vode ako rôzne rozkonárené útvary. Nad vodnú hladinu vyčukávajú iba drobné žlté kvety na dlhých stopkách. Pod vodou tvoria malé, pol až tri milimetre veľké mechúriky (bublínky), z ktorých dokážu odčerpať vodu, a tak v nich vytvoriť podtlak. Tieto miniatúrne pasce sú určené na chytanie drobných vodných živočíchov. Každý mechúrik je uzatvorený vodotesnou, dovnútra sa otvárajúcou záklopkou. Na jej vonkajšej strane sú citlivé chlčky, ktoré pri podráždení otvoria uzáver a korisť sa spolu s prúdom vody bleskovo vsaje dovnútra pasce. Zá-

Tučnica alpinska rastie na vlhkých skalách a kamenitých svahoch. Charakterizujú ju biele kvety so žltou škvrnou. Tučnicu obyčajnú (vpravo) nájdeme na rašelinných lúkach, často v mnohopočetných populáciách.

▲ Mechúriky bublinatiek predstavujú dômyselnú pascu pracujúcu na princípe podtlaku.

▼ Drobné žlté kvety bublinatiek vykúkajú nad hladinu, zvyšná časť rastliny sa nachádza pod vodou.

klopka sa zatvorí a úlovok je v mechúriku strávený.

Bublinatky nájdeme v stojatých vodách na rašeliniskách, tzv. šlenkoch, v bahnitých priekopách a na okrajoch rybníkov. V podhorí Tatier sa vyskytujú dva druhy bublinatiek, pričom oba sú chránené – bublinatka nebadaná (*Utricularia australis*) so spoločenskou hodnotou 100 eur a vzácnejšia bublinatka menšia (*Utricularia minor*), ktorej hodnota za jedinca bola stanovená na 400 eur. Bublinatka menšia je druhom, na ochranu ktorého sa vyhlasujú chránené územia. Červený zoznam hodnotí tento druh v kategórii ohrozenia EN (endangered, čiže ohrozený), to znamená taký, ktorý je vystavený veľmi vysokému riziku vyhynutia vo voľnej prírode v blízkej budúcnosti.

Majú rôzne stratégie lovu

Pasce sa u všetkých druhov „mäsožraviek“ vyvinuli iba z listov. Ani v jednom prípade ako pasca neslúži kvet, aj keď listy sa naň často podobajú farbou, vôňou alebo tvarom. Mäsožravé rastliny majú rôznu stratégiu chytania hmyzu. Sú buď aktívne a ich pasce sa pri love pohybujú, alebo pasívne čakajú na príchod koristi. Pri aktívnych pasciach je pohyb veľmi rýchly, trvá iba niekoľko sekúnd, dokonca i kratšie. Do tejto skupiny zaraďujeme pasce bublinatiek. Pri pasívnych pasciach využívajú „mäsožravky“ na lov koristi svoje lepkavé listy (rosička, tučnice). Tie sú pokryté množstvom chlpkov, na ktorých je malá kvapka lepkavého výlučku. Trblietajúce sa kvapky a vôňa nektáru lákajú hmyz, ktorý sa na list nalepí. V závislosti od veľkosti koristi buď okamžite uviazne, alebo sa pri pohybe po lepkavom povrchu vysilí a zahynie.

Niektoré mäsožravé druhy rastlín majú rafinovanejšie taktiky, vďaka ktorým dokážu uloviť aj väčší hmyz. Napríklad rastú vedľa seba v tesnej blízkosti, čím vytvoria súvislý lepkavý koberec, po ktorom ich obeť zúfalo putuje v snahe ujsť, no udusí sa v slize.

Fascinovali už Darwina

Mäsožravé rastliny sú veľmi zvláštnou skupinou v rastlinnej ríši. Ich zberateľom bol napríklad americký prezident Thomas Jefferson (*1743 – † 1826). V druhej polovici 19. storočia podľahol jedinečnosti „mäsožraviek“ i Charles Darwin, ktorý dokonca sám pestoval rosičku okrúhlostú. Rastlinka sa stala aj predmetom jeho štúdií. Skúmal napríklad, koľko tentakulí pripadá na jeden list (podľa jeho zistení priemerne 192, najväčší počet 260, najmenší 130), či sú na liste všetky tentakule rovnaké, čo sa dá popísať

na ich stopke, zaujímal sa i o žliazky a chlčky. Na základe svojich poznatkov popísal pasce mäsožravých rastlín i spôsob, akým lovia hmyz a ako ho trávia. V roku 1875 bol tak autorom prvého uceleného monografického diela o hmyzožravých rastlinách.

Ich vývoj a mechanizmy lovu zamestnávajú vedcov aj v súčasnosti. Zistili, že selekčným tlakom konkrétnych životných podmienok sa mäsožravé rastliny morfológicky adaptovali tak, že vytvorili pasce

pre lov živočíšnej potravy a na jej trávenie využili svoj existujúci repertoár enzýmov. Tráviaca tekutina, na ktorú natrafili v pasciach mäsožravých rastlín, obsahovala enzýmy fungujúce na veľmi podobných princípoch ako chemické postreky používané proti škodcom.

Pôvod mäsožravých rastlín je tak trochu záhadou. Doteraz sa nepodarilo objaviť akéhokoľvek ich primitívnejšieho predka v podobe skameneliny. Tvoria samostatné čeľade, v ktorých sú zastúpené výhradne

mäsožravé druhy a nie je v nich žiaden nemäsožravý príbuzný. Napriek tomu, že „mäsožravky“ dokážu uloviť živočíšnu potravu, zdá sa, že nie je pre ne nevyhnutná. Dokážu bez problémov rásť, kvitnúť a rozmnožovať sa celý život aj bez nej.

Väčším problémom pre ich prežitie je ubúdanie prirodzených biotopov v dôsledku necitlivých zásahov človeka, odvodňovania, eutrofizácie, zarastania lokalít ich výskytu drevinami, ťažby rašeliny či zazemňovania.

Na jednej lokalite môže rásť aj viac druhov mäsožravých rastlín. Na snímke vľavo je rosička okrúhlostá a bublinatka menšia, na zábere vpravo rosička okrúhlostá a tučnica obyčajná.

Rast viacerých jedincov vedľa seba zvyšuje šancu na ulovenie koristi.

Vodná plocha obsadená bublinatkami

Kvet rosičky okrúhlostej je veľmi drobný a nenápadný. Naraz vykvitne vždy iba jeden.

Ľeter M. - Šimčiková

Am. Ma. Rieč

V horách nachádzal balzam na svoju ubolenú dušu. Práve Vysoké Tatry sa stali jeho útočiskom po obrovskej tragédii, ktorou sa skončila vytúžená cesta za slobodou. Kľukatý a pohnutý osud naučil známeho umeleckého fotografa Martina Martinčka prijímať nielen životné údery, ale i šance. Svojimi fotografiami vzdával poctu podtatranskej krajine i ľuďom, ktorí žili pod vrcholmi hôr. Ako prvý na Slovensku bez povrchnej romantiky lacných pastierskych zátiší predstavil krajinu ako poľudštenú prírodu, až na dreň obnažil kontinuálny vzťah človeka a prírody, zdôrazňujúc podpovrchové videnie. Rovnako nevšedná bola životná i umelecká púť jeho druhej manželky Ester Šimerovej. Veď posúďte sami.

📍 Štefan Packa 📷 Lubo Stacho, Liptovská galéria Petra Michala Bohúňa v Liptovskom Mikuláši

Popredný slovenský umelecký fotograf a právnik sa narodil 30. januára 1913 v Liptovskom Petre. Detstvo prežil v Spišskej Starej Vsi, Prešove a v Sabinove. Po maturite na prešovskom reálnom gymnáziu pokračoval v štúdiách na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde v roku 1937 získal titul doktora práv a krátko nato sa oženil s Erikou Szákovou. V rokoch 1939 a 1941 sa im narodili synovia Peter Ludevít a Ilja Bohuslav. Zimu 1944/1945 prežili v rodisku umelca na Liptove. Odtiaľ vo februári 1945 podnikli cestu do oslobodeného Sabinova, ktorá skončila krutou tragédiou.

mňa. / A jediná, posledná nádej silnej viery: / Budem s Vami a Vy budete so mnou.“ Druhú časť knihy tvorí jeho beletrizovaný životopis a spomienka na zoznámenie sa s vtedy ešte len budúcou manželkou Erikou. Záver je venovaný spomienke na otca a nechýbajú ani fotografie z rodinného albumu.

Ďalšie rany od života a odchod z Bratislavy

Ďalšia tragédia postihla Martinčka krátko po „Vítaznom februári“ v roku 1948. V Bratislave zastával vysokú úradnícku funkciu. Rešpektovaný právnik bol

V osídľach umenia

Trvalo dlhých desať rokov, kým sa mu podarilo vymaniť z nútenej spoločenskej izolácie. V druhej polovici 50. rokov 20. storočia, v uvoľnenej politickej situácii, pomohli Martinčkovi osobné kontakty v štátnej správe, na úradoch. V Bratislave i v Prahe získal mestu i okresu rozvojové finančné prostriedky. Keď dozrela myšlienka vzniku nového mestského múzea v Liptovskom Mikuláši, bol Martinček v júli 1956 poverený prácou na jeho otvorení. V rokoch 1956 až 1958 pôsobil v liptovskomikulášskom Okresnom dome osvetly ako metodik. Popri tom pracoval aj na úlohách súvisiacich s múzeom.

Videli to, čo iní nie

Prvý životný úder

Hrozná udalosť sa stala 6. februára 1945, keď sa po vojne celá rodina vracala domov, do Sabinova. Martinček si zohnal vojenské auto aj so šoférom, naložil naň milovanú manželku, otca i deti a vydali sa na cestu. Prišli k rozvodnenej Toryse. S vodičom sa chcel presvedčiť, či nie je podmínovaný most ponad rieku. Vystúpili, no po chvíli sa auto – aj napriek tomu, že bolo zabrzdené – dalo na zamrznutej pôde do pohybu. Niekoľkokrát sa prevrátilo a zrútilo sa do ľadovej vody. Všetci jeho najbližší v ňom zahynuli. V zlomku sekundy stratil celú rodinu – manželku Eriku, obidvoch synov i šesťdesiatdvaročného otca. Martinčka zachvátili depresie a hlboký žal. Svoje pocity opísal niekoľko mesiacov po udalosti vo Vysokých Tatrách. Práve v horách nachádzal balzam na svoju ubolenú dušu. V júli a v auguste napísal v Novom Smokovci knižočku *Svojej žene a deťom*. Vyšla v októbri 1945. V prvej časti s úctou spomína na svojich zahynulých, najbližších ľudí. Text je presiaknutý smútkom a hlbokým žiaľom. Aspoň malá ukážka: „Och, bolesť srdca, rozumu a nervov, /čo drásaa ma jak rozpáleným nožom, /rozbíjaš spomienky surovo v črepiny slz, /v bezmocný strašný plač. / Mal som Vás a Vy ste mali

prezidiálnym šéfom Úradu predsedníctva Slovenskej národnej rady. V roku 1947 sa oženil druhý raz s akademickou maliarkou Ester Šimerovou, prvou dámou slovenského výtvarného umenia. Predsedom Zboru poverenikov bol Gustáv Husák, s ktorým boli v čase štúdií na vysokej škole spolužiaci. V pohone na „buržoáznych nacionalistov“ mašinéria päťdesiatych rokov postihla aj Martinčka. Zobrali mu pas a nikam nemohol cestovať. Krivo ho obvinili a uväznili. Manželka Ester stála po jeho boku. Spomenula si, že s Husákom boli kedysi spolužiaci. Napísala mu list a on bývalému spolužiakovi pomohol.

O niekoľko mesiacov Martinčka z väzenia prepustili. Je iróniou osudu, že o dva mesiace neskôr sedel Husák v tej istej cele a v base strávil deväť rokov.

Po Martinčekomom návrate z väzenia manželov v rámci Akcie B vysťahovali z Bratislavy a násilne odsunuli z verejného života. Za miesto pobytu im určili Liptovský Mikuláš. Poslali ho robiť bagristu do Liptovskej Ondrašovej, kde si poškodil chrbticu. Potom pracoval na slepačej farme ako robotník a neskôr bol plánovačom v Komunálnych službách v Liptovskom Mikuláši.

Múzeum otvorili v roku 1961. „Vo funkcii riaditeľa a jediného pracovníka Múzea Janka Kráľa urobil veľký kus práce. Cestoval, zabezpečoval financie a organizoval rekonštrukciu historickej budovy prvého stoličného domu, kde múzeum sídlilo. Spolupracoval aj pri získaní prvých zbierkových predmetov – kompletného zariadenia izby od rodiny básnika Janka Kráľa, ktorá je dodnes expozičným jadrom múzea,“ povedala o prvom riaditeľovi dlhoročná pracovníčka múzea Iveta Blažeková.

V tom období však v centre jeho pozornosti už bola fotografia. Ako 48-ročný sa vydal na cestu profesionálneho umeleckého fotografa aj vďaka vplyvu a podpore manželky Ester Šimerovej-Martinčkovej, poprednej slovenskej maliarky.

Uchvátili ho ľudia i krajina

Martinčekomu celoživotnou témou sa stala liptovská krajina, človek v nej a ich vzájomné prepojenie. Dôverne poznal dedinky Liptova. Najradšej fotografoval okolie Liptovskej Tepličky a Malého Borového s charakteristickými terasovitými poličkami. Zaujímavé scenérie objavil aj v okolí Liptovskej Lúžnej a Liptovských Revúc. Manželka Ester o jeho vtedajšej tvorbe na-

písala: „Martin sa vo svojich cykloch podujal zistiť, z akých prvkov sa skladá liptovská krajina. Šiel po stopách ľudí, ktorí v tej krajine pracovali. S pochopením zistil, že tie stopy majú formy umenia. Umenie znamená harmonické usporiadanie chaotického okolia a táto harmónia znamená pre oči a zmysly krásu.“

Ďalšou témou Martinčekovej tvorby boli ľudia v horách, vrcháři. Oblúbili si ho, a keď prišiel s fotoaparátom, dali sa fotografovať. Našiel si cestu k ľuďom, ktorí ťažko nadväzovali kontakt, získal si ich dôveru, často im ako právnik aj poradil. Z autentických fotografií vznikli novátorské cykly, v ktorých zachytil éru odchádzajúceho sveta našich dedov.

Prvýkrát vystavoval samostatne v Literárnohistorickom múzeu v Liptovskom Mikuláši, neskôr premenovanom na Múzeum Janka Kráľa, v roku 1962. Mnohé z vystavených fotografií boli uverejnené aj v jeho prvej fotopublikácii *Nezbadaný svet* (1964) s veršami Laca Novomeského. Za knihu získal vysoké medzinárodné ocenenie – striebornú medailu na Bienále výtvarného umenia v São Paulo v Brazílii. V roku 1966 mu vyšla kniha *Vám patrí úcta*, neskôr to boli publikácie *Svetlá vo vlnách* (1969), *Vrchári* (1975), *Hora* (1978), *Chvála vody* (1981). Na troch publikáciách fotograf spolupracoval s vynikajúcim básnikom Milanom Rúfusom: *Ľudia v horách* (1969), *Kolíška* (1972) a *Báseň o Kriváni* (1988). Martinčekove fotografické cykly inšpirovali režiséra Dušana Hanáka, ktorý vytvoril celovečerný dokumentárny film *Obrazy starého sveta* (1972). Toto dielo patrí k najúspešnejším a najoceňovanejším slovenským filmom.

Keď sa snúbi pero, fotoaparát a srdce

Nielen ľudia, aj vrchy majú svoju histó-

Tento Martinčekov záber sa objavil aj v Hanákovom celovečernom dokumente *Obrazy starého sveta* (1972).

riu. Azda tým najznámejším je Kriváň. Rúfus sa v knihe *Báseň o Kriváni* spýtal: „Kto priviedol Kriváň do slovenského erbu? Štúrovci?“ A naznačil aj odpoveď: „Isteže, v ich dobe bolo okolo toho vrchu naliehavejšie, citovejšie, rušnejšie.“

Legenda o Kriváni však vznikla dávno pred štúrovcami. Zariadila to samotná príroda. V panoráme Vysokých Tatier je Kriváň vysunutý dopredu, a tak vznikol optický dojem, že je najvyšším vrcholom Tatier. Toto presvedčenie vládlo v ľuďoch pod Tatrami stáročia, až do začiatku dvadsiateho storočia, keď technika umožnila precízne a presne merať výšku vrchu.

Nielen štúrovci mali svoj legendárny Kriváň. Dodnes každoročne vystúpi na symbol Slovákov úctyhodný počet ľudí. Obdivujú vrchol, ktorý mal podľa dávnej legendy namierené do výšok. Bol zveda-

vý na príbeh svojich detí, preto sa nachýlil, aby ich tam hore počul... Kriváň očaril nielen Rúfusa, ale aj Martinčka. Básnik a fotograf s ním nadviazali dialóg. Jeden perom, druhý fotoaparátom. Ale hlavne srdcom. Spoločne vytvorili nádhernú výtvarnú *Báseň o Kriváni*. Majstrovsky priblížili podmaňujúcu krásu vrchu, čitateľom predstavili legendárny vrch svojráznym rukopisom a odhalili jeho tajomstvá.

Ďalšie knihy vznikli s Mariánom Paue-rom, znalcom jeho tvorby: *Ako sa krúti svet* (1995), bibliofília *Chvála svetla* (1998) a *Čas slnka* (2000).

Fotografiami v knihách vzdal Martinček poctu podtatranskej krajine i ľuďom žijúcim pod vrcholmi hôr. Jeho prínos do slovenskej fotografie tkvie v skutočnosti, že ako prvý na Slovensku bez povrchovej romantiky lacných pastierskych zátiší predstavil krajinu ako poľudštenú prírodu, zobrazil otčinu celosvetovo v širokom diaľkovej pocitov prostého ľudu. Až na dreň obnažil kontinuálny vzťah človeka a prírody, zdôrazňujúc podpovrchové videnie.

„Chcem ukázať svetu niečo nové, niečo, čo nebol zvyknutý vídať. Jednoducho niečo, čo by ho prebudilo z obvyklého konzumovania pekných fotografií. Fakt je, že vidím všeličo, čo iní nevidia. A navyše, Pán Boh mi nedal oči preto, aby som chodil slepý. Nasledujúce generácie sa raz možno iba na fotografiách budú môcť presvedčiť, ako vyzerali vrchy a hory, dokiaľ ich ľudská chamtivosť a hlúposť nezničili,“ napísal predvídavo pred mnohými rokmi umelec svetového formátu.

Nevzdala sa vôle žiť a tvoriť

Takisto nevšedná bola životná i umelecká púť Ester Šimerovej, druhej Martinčekovej manželky. Ako jediná zo slovenských výtvarníkov absolvovala celé štúdiá

Liptov, cyklus čiernobielych fotografií (1966 – 1970)

v Paríži (1927 – 1932) v rokoch, keď bol metropolou svetovej kultúry. Malbu študovala u profesora Fernanda Légera, chodievala tancovať s Braquom a páčila sa aj Picassovi, no ona ho vytrvalo odmietała: „Majstre, vaše obrazy sa mi páčia, ale vy sa mi nepáčite!“

Po návrate do Bratislavy intenzívne maľovala v ateliéri pri Avione. Do jej výtvarnej dráhy však kruto zasiahli udalosti vojnových rokov. Po rozpade republiky sa jej prvý manžel MUDr. František Šimer rozhodol odísť zo Slovenska. Usadili sa v Plzni, kde v tamjšej nemocnici pôsobil ako primár. V auguste 1942 ho zatkle Gestapo, súd v Drážďanoch ho odsúdil na doživotie. Štátny zástupca sa však odvolal a rozsudok zmenili na trest smrti. Počas spojeneckého náletu veliteľ väznice vydal rozkaz na popravy, hoci ešte čakali na výsledky žiadostí o milosť. V septembri 1943 profesora Šimera popravili. Kladné vybavenie žiadosti o milosť doručili dodatočne!

Po tragickej vojrovej udalosti sa Ester vrátila do Bratislavy. Okrem voľnej tvorby sa venovala aj organizovaniu výtvarného života na Slovensku. Po roku 1948 ju však oficiálne inštitúcie vytlačali zo slovenskej výtvarnej scény, pretože si nedostatočne osvojovala metódy socialistického realizmu.

V roku 1947 uzavrela manželstvo s Martinčekom. Po ich vynútenom odchode z Bratislavy dokázala, že ani ťažké postavenie nezlomilo ducha maliarky. Nevzdala sa vôle žiť, tvoriť a od polovice päťdesiatych rokov sa začala vracáť do normálneho života. Pomaly a neľahko i na slovenskú výtvarnú scénu.

„Život s výtvarným fotografom veľmi obohatil moje chápanie možností rozličného výtvarného vnímania a možností rozličných realizácií. Liptov je krásny. Žijú tu dobrí a múdri ľudia. Skaly tu na Liptove by sa dali namaľovať ako konštruktivistická malba. Je len jedno riziko: naša krajina láka maliara, aby zobrazil jej krásu, namiesto toho, aby krásu vytvoril,“ povedala autorovi týchto riadkov po vernisáži svojej poslednej výstavy v Liptovskej galérii Petra Michala Bohúňa v Liptovskom Mikuláši.

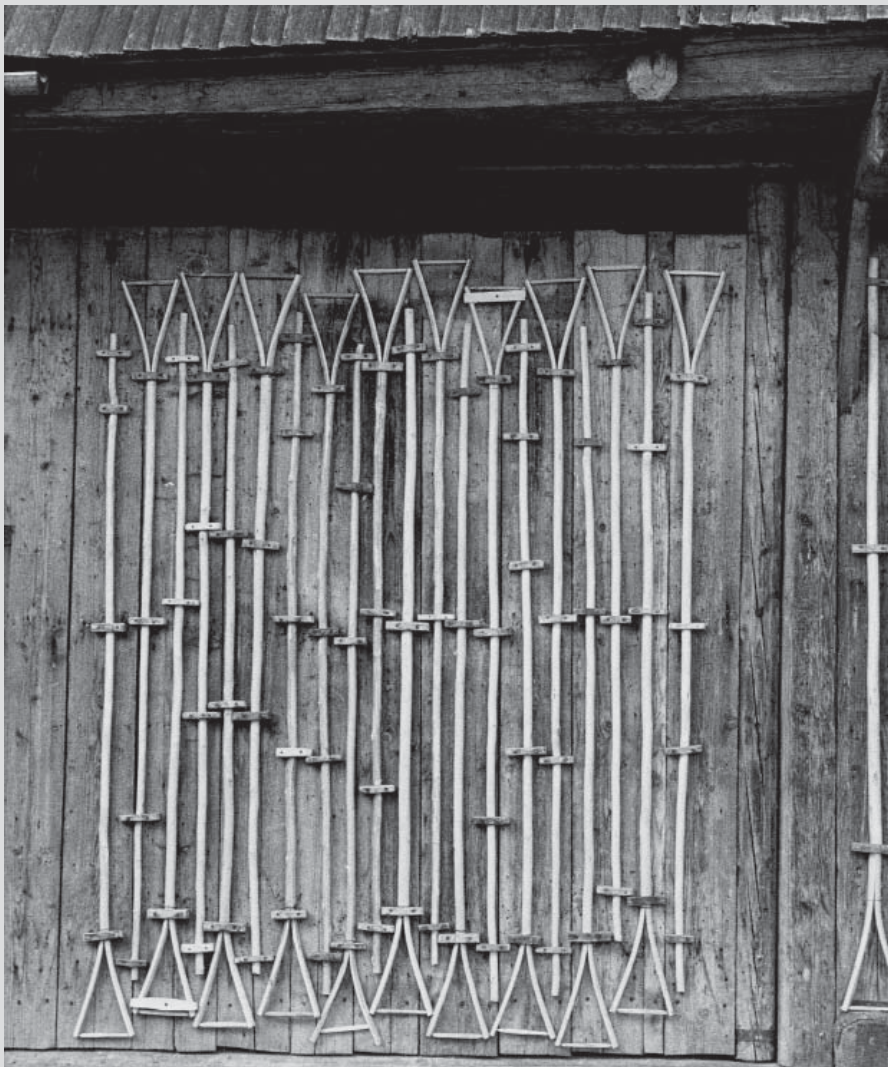
Fotograf, ktorý sa nerád fotografoval

Je zaujímavé, že Martinček sa nerád dával fotografovať. Zdôvodňoval to tým, že jeho tvár nie je fotogenická. Výnimku tvorili iba niektorí novinári pôsobiaci na Liptove. Laco Hámor sa s ním zoznámil v roku 1975, neskôr sa spriatelili a vzájomne sa navštevovali. „Martinček bol najväčším elegánom v meste. Vždy nosil béžový slamený klobúk, trojštvrťový kabát a v zime dlhý kožuch. Rozprával pokojne, premyslene. Keď nemal náladu,

Hrabliská (1964)

Liptov, cyklus čiernobielych fotografií (1966 – 1970)

Z tvorby Ester Šimerovej-Martinčekovej, *Za Veternou Porubou*, 1955 (akvarel)

nerozprával takmer nič. Obleky si dával šiť na mieru v Prahe, jeden mi dokonca daroval. O sebe hovoril málo, nepil alkohol.“ Napriek prísnemu výzoru nebol žiadny „suchár“. Keď pani Hámorová čakala druhé dieťa, povedal, že jej donesie kolísku. Darmo ho presviedčala, že kolísku majú po prvom dieťati, trval na svojom. Slovo dodržal a Hámorovcom priniesol *Kolísku* – svoju najnovšiu knihu fotografií. Mal dobré srdce. V Liptovskom Mikuláši dodnes spomínajú, ako v predajni textilu nakúpil tovar za desaťtisíc korún

a zaviezol ho obyvateľom Domu sociálnych služieb v Smrečanoch...

Ovenčení cenami

V závere životov umeleckej dvojice sa potvrdila jednoduchá pravda: Čas, jediný spoľahlivý sudca, oddeľuje plevy od zrna! Martinčekovi udelili štátne vyznamenanie Pribinov kríž I. triedy (2003), predtým získal Cenu Martina Benku, titul Čestný občan mesta Liptovský Mikuláš, čestný titul Excelencia FIAP i pamätnú medailu Jozefa Sudeka.

Aj Ester Šimerovej-Martinčekovej sa dostalo uznania. Československá pošta jej vydala reprodukciu obrazu *Tulipány*. V roku 2002 umelkyni prezident Rudolf Schuster prepožičal štátne vyznamenanie Rad Ľudovíta Štúra I. triedy. Slovenská pošta jej v roku 2016 vydala na známke reprodukciu známeho obrazu *Šachová kompozícia*. Francúzska ministerka kultúry Catherine Tasca výtvarníčke v roku 2001 udelila zlatý Rad za zásluhy v oblasti umenia a za príspevok k upevneniu kultúrnych vzťahov medzi Slovenskom a Francúzskom.

Mesto Liptovský Mikuláš a Galéria Kolomana Sokola v spolupráci s Múzeom Janka Kráľa pripravili zaujímavý výstavný projekt pri príležitosti 110. výročia narodenia umelca. Reprezentuje výber z tvorby oboch manželov. Priestory Múzea Janka Kráľa sú venované Martinčekovi. Výber jeho fotografií zo súkromnej zbierky Kataríny Fedoršovej dopĺňajú diela zo zbierkového fondu Liptovskej galérie Petra Michala Bohúňa a Múzea Janka Kráľa. Druhá časť výstavy si našla svoje miesto v neďalekej Galérii Kolomana Sokola a predstavila tvorbu Martinčekovej manželky Ester. Doplnili ju výňatky z listov autorky zo zbierok Múzea Janka Kráľa, ale aj výber diel zo slovenských galérií.

Umelcom, ktorí sa významne podieľali na kultúrnom živote mesta a zviazali svoje životy i tvorbu natrvalo s Liptovom, sa tak dostalo zasluženej pozornosti. Vernisáž výstavy sa uskutočnila 25. apríla. Martinčekove fotografie si môžete pozrieť do polovice novembra, výstava venovaná jeho manželke Ester mala derniéru začiatkom októbra. ◀

Zomrel architekt Pavol Merjavý

Martina Petránová

Jakub Čaprnka, archinfo.sk

V posledný októbrový piatok sa Košice rozlúčili s architektom **Pavlom Merjavým** (*9. februára 1935 – † 20. októbra 2023), ktorého meno ostane navždy späté s mnohými pozoruhodnými stavbami vrátane Múzea Tatranského národného parku.

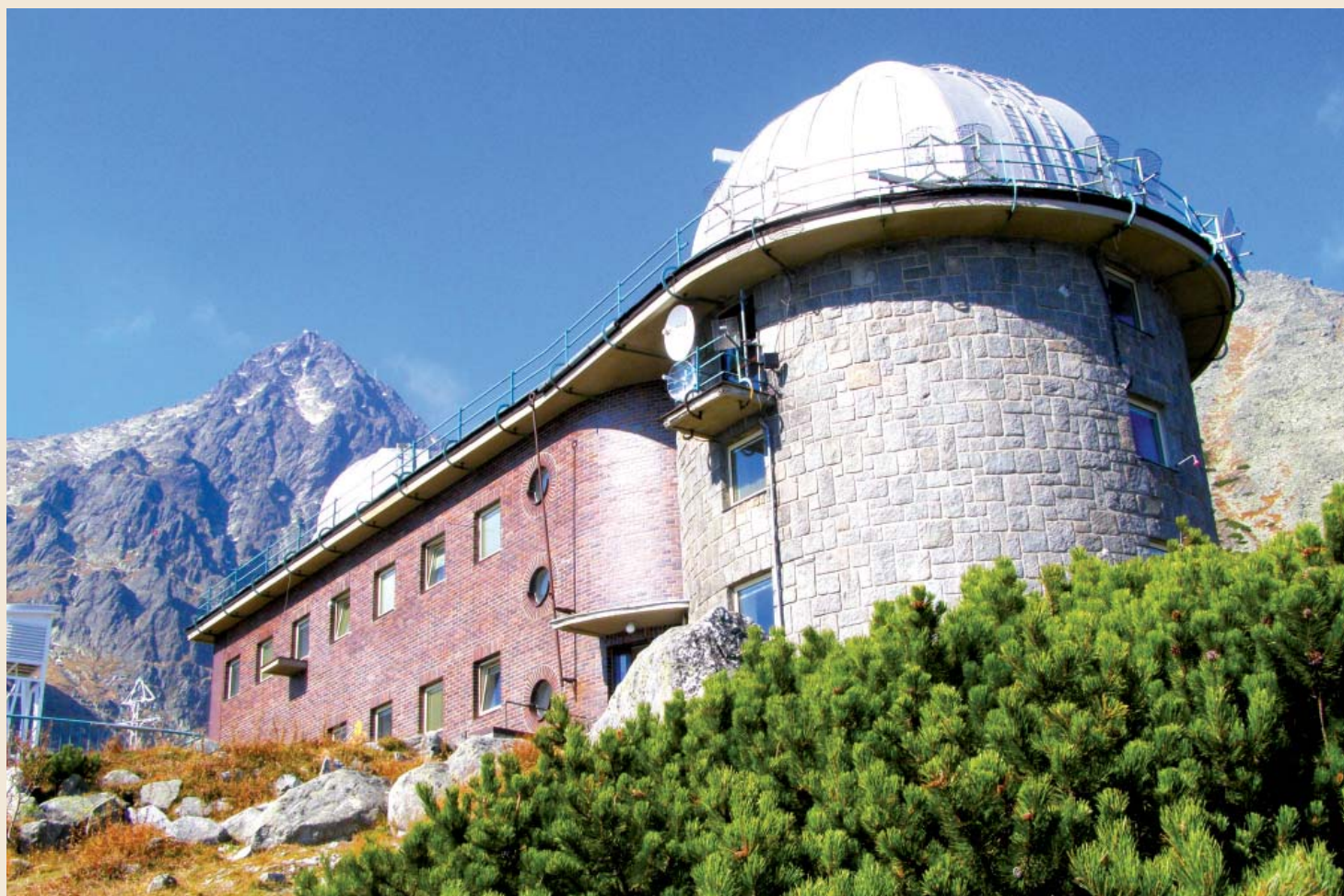
Rodák z Humenného patrila desaťročia k najvýraznejším osobnostiam slovenskej architektúry. Svoje myšlienky, cit pre funkčnosť, materiály, priestor a umenie vštepil desiatkam verejných budov. Talent ukázal už ku koncu vysokoškolských štúdií, keď sa v roku 1959 úspešne zúčastnil celoštátnej architektonickej súťaže, ktorej výsledkom bolo Múzeum Tatranského národného parku v Tatranskej Lomnici. Jeho základný kameň položili 28. augusta 1965, otvorili ho 9. septembra 1969 v rámci medzinárodného sympózia usporiadaného pri príležitosti 20. výročia uzáko-

nenia Tatranského národného parku. Už o dva roky neskôr Merjavý za svoje dielo získal prestížnu Cenu Dušana Jurkoviča a v roku 1974 k nej pridal aj Cenu Cypriána Majerníka za výtvarné dielo Pamätník oslobodenia v Skároši.

Veľkú časť pracovného života pôsobil ako architekt v košickom Stavoprojekte, stál na čele spracovateľských tímov mnohých významných architektonických a urbanistických diel, ktorých spoločným menovateľom je výrazný výtvarný akcent. Jeho tvorba presahuje hranice Slovenska, i keď Merjavého rukopis je spätý najmä s východom a Košicami, ktoré si zvolil za miesto pre svoj pracovný aj osobný život.

Za svoju prácu dostal viacero významných ocenení. Naposledy mu vlani prezídium Spolku architektov Slovenska udelilo Cenu Emila Belluša za celoživotné dielo. ◀

Hvezdáreň oslavuje osemdesiatku

Devätnásteho septembra uplynulo osemdesiat rokov od chvíle, keď v novopostavenej hvezdárni na Skalnatom Plese urobil Dr. Bečvář prvé pozorovanie slnečnej fotosféry. Znie to neuveriteľne, no práve v ťažkých rokoch druhej svetovej vojny sa zrodila slovenská profesionálna astronómia.

 Lubomír Klocok **archív autora**

Jej zakladateľ Antonín Bečvář pôsobil v Tatrách od roku 1937 ako klimatológ v kúpeľoch Štrbské Pleso, kde už mal na terase hotela Kriváň svoju súkromnú astronomickú pozorovateľňu. Po vzniku Slovenského štátu sa ako občan českej národnosti odmietol vysťahovať do protektorátu. Keď sa dozvedel, že po anexii južného Slovenska bol z observatória v Starej Ďale (dnešné Hurbanovo, pozn. autora) vtedajší najväčší astronomický ďalekohľad v Československu rozobratý a prevezený aj s veľkou časťou knižnice do Prešova, skrsla v ňom myšlienka výstavby vysokohorského astronomického observatória. Podporovala ju tiež skutočnosť, že Štefánikova slovenská astronomická spoločnosť mala na svojom konte cez dva milióny korún z celonárodnej zbierky na výstavbu hvez-

dárne v Bratislave, ktorá bola pre vtedajšie politické pomery nepoužiteľná.

Dr. Bečvář začal hľadať spojencov pre svoj plán, ako aj vhodné miesto na výstavbu. Ako výhoda sa pri rôznych rokovaníach ukázalo, že nebol na Slovensku neznáma osobou. Vystupoval v rozhlase, vďaka poetke Maši Haľamovej, žijúcej tiež na Štrbskom Plese, dokonale ovládal slovenčinu a príležitostne na Univerzite Komenského v Bratislave prednášal astronómiu. Ako vhodné miesto vybral Skalnaté Pleso, ktorého výhodou bola už postavená lanovka a vďaka nej aj kábel elektrickej prípojky a telefón. Výber podporili tiež jeho precízne meteorologické štatistiky zo Štrbského Plesa a od roku 1939 i z meteorologickej stanice na Skalnatom Plese. Je nutné podotknúť, že tieto

údaje boli atypické a budúcnosť ukázala, že Skalnaté Pleso vzhľadom na často veľmi veterné počasie z pohľadu astroklímy nie je ideálne miesto. Takisto masívny Lomnického, Kežmarského a Huncovského štítu obmedzujú pozorovania oblohy v západnom a severnom smere. Možno je trochu pravdy na tvrdení pamätníkov, že Bečvář uprednostnil toto miesto vzhľadom na svoju introvertnosť pre jeho nie bežnú verejnú dostupnosť. Je tiež pravdou, že uvažoval aj o Lomnickom štíte, ale pre svoj zlý zdravotný stav – predovšetkým srdcové problémy – mal obavy, či dokáže trvale pracovať v observatóriu ležiacom o osemsto metrov vyššie. V tej dobe však prevzal i gesciu nad prebiehajúcou výstavbou vrcholovej stanice lanovky na Lomnický štít, hlavne jej meteorologickej časti. O tom, že sa úplne nevzdal myšlienky v budúcnosti využiť štít na astronomické pozorovania, svedčí fakt, že meteorologickú stanicu navrhol v tvare rotundy, aby sa na ňu dala postaviť aj kupola pre ďalekohľad.

Výnimočné organizačné schopnosti Dr. Bečvářa sa prejavili v tom, že pre svoje plány získal „dobrodžania“ od riaditeľov hvezdární z Nemecka, ale hlavne vtedajšie-

Stavenisko na začiatku výstavby (apríl 1941)

Stavba observatória (jún 1942)

Kolektív podtatranských murárov (september 1941)

ho ministra školstva Jozefa Siváka. Okrem jeho podpory, vrátane prísľubu štátnych financií, sa mu podarilo nadobudnúť 600 mm starodávsky reflektor z Prešova a dokonca spomenutá zbierka Štefánikovej spoločnosti mohla byť použitá na výstavbu štátnej hvezdárne na Skalnatom Plese. Samotný Dr. Bečvář si na rokovanie s ministrom zaspomínal nasledovne: „Pán ministr školství za mnou přijel sem na Pleso (pravdepodobne Štrbské, pozn. autora) minulou sobotu, dostal se do vlivu mého rozhovoru, který mě ještě nesklamal a slíbil mi všechno, co jsem navrhol“. Podľa neoverenej informácie pamätníkov ho presvedčil vraj jedinou vetou: „Pán minister, v Európe sú dva nekultúrne národy – Slováci a Albánci, ktorí nemajú svoju štátnu hvezdárňu“. Paradoxom je, že proti výstavbe novej hvezdárne boli českí astronómovia. Profesor Svoboda z pražskej techniky poslal ministerstvu list proti Skalnatému Plesu. Bečvář na to s trpkosťou spomína: „Čeští kolegové dokonce bojují proti stavbě nové hvězdárny a já jsem nucen bojovat proti nim“.

Jedno je však isté. Na jar 1941 sa podľa projektu architekta Dušana Jurkoviča začala stavať na Skalnatom Plese budova, ktorá dnes tvorí jeho neodmysliteľnú súčasť. Na svoju dobu veľmi moderná stavba s ústredným kúrením, vlastnou práčovňou, mechanicko-optickou dielňou, fotokomorou, knižnicou a pracovňami s ubytovacou časťou pre vedeckých pracovníkov. Udivujúca je do dnešných čias kvalita výstavby, ktorú realizovala firma architekta Jozefa Šašinka z Popradu. Za osemdesiat rokov v ťažkých klimatických vysokohorských podmienkach objekt nepotreboval žiadnu náročnejšiu opravu okrem výmeny plechu na streche. Pri jeho stavbe našlo prácu mnoho ľudí z podtatranskej oblasti. Dlhو na ňu spomínali ako na „dobré platenú“.

V máji 1943 bol do hvezdárne spolu s Bečvářovým klavírom dopravený nábytok a ďalekohľad. Montáž takmer päťtonového kolosu však nebola jednoduchá záležitosť. Bečvář sa od opravára písacích strojov dozvedel o kolegovi, ktorý sa zaoberal práve ďalekohľadmi. Mechanik Kiss jeho ponuku prijal a dal svojmu bratislavskému zamestnávateľovi výpoveď, aby mohol na Skalnatom Plese poskladať najväčší teleskop na Slovensku. Jeho úplná montáž bola ukončená tesne pred Vianocami 1943. Avšak už počas nej astronóm uskutočnil prvé pozorovanie slnečnej fotosféry, čím sa začala nová kapitola nielen jeho vedeckej kariéry, ale hlavne slovenskej astronómie. Veľmi sugestívne opísal svoje pocity v článku Skalnaté Pleso publikovanom v *Říši hvězd* 25 (1944):

„Nastalo ticho na Skalnatém Plese. V místech, kde kdysi byli žulové balvany mezi nízkou klečí na hranici vegetace, kde se ve věčném rytmu střídali dni a noci, léta a zimy bez viditelných změn, jako by stáletí byla jediným dnem, stojí kamenná budova se stříbrnými kopulemi. Před šesti zemskými oběhy neexistovala ani v snech; před pěti se zrodila v našich představách, před čtyřmi žila v čárah a symbolech na papírech plánu a výkresu. Dnes stojí v hmotě a prostoru, neodvolatelná...“

Jej „neodvolatelnost“ však bola ohrozená už o dva roky. V januári 1945 pred príchodom fronty navštívilo hviezdáreň nemecké komando s rozkazom demonstovať a odviezť ďalekohľad, zničiť astronomické zariadenie observatória a podľa možnosti aj celú budovu. Bečvář svojou brilantnou nemčinou a obratnou diplomaciou presvedčil nemeckého dôstojníka o nezmyselnosti a barbarstve, ako aj technickej náročnosti tejto úlohy. No Nemci sa svojich plánov nevzdali a len veľmi zlé počasie v noci z 26. na 27. januára 1945 im znemožnilo dostať sa na Skalnaté Pleso. Zničili „len“ dolnú stanicu lanovky a jej prvý stožiar.

Hviezdáreň pod Lomnickým štítom sa do povedomia svetovej vedeckej astronomickej komunity vo svojich začiatkoch zapísala najmä pozorovaniami komét, planétok a meteorov. Jej neskoršia dlhoročná riaditeľka Ludmila Pajdušáková objavila svoju prvú kométu 30. marca 1946, celkovo ich bolo päť. Ďalších trinásť objavil Antonín Mrkos. Prvú 18. januára 1948. Najviac však Skalnaté Pleso preslávilo Bečvářovo astronomické kartografické dielo *Atlas Colei 1950.0 Skalnaté Pleso* publikované v nakladateľstve Československej akadémie vied v roku 1948. V atlase je zakreslená pozícia 32 571 hviezd a dodnes ho používajú v astronomických observatóriách na celom svete.

V roku 1951 je Bečvář pre rôzne zákulisné politicky motivované spory odvolaný z funkcie riaditeľa. Zo Skalnatého Plesa odchádza človek, ktorý hviezdáreň postavil, určil jej prvotné vedecké smerovanie a v ťažkých vojnových rokoch ju zachránil pred zničením. Písal sa 25. august 1951, keď sa vrátil do svojho rodiska v Brandýse nad Labem, kde znova sprevádzkoval svoju astronomickú pozorovateľňu. Prestal vedecky publikovať, uzavrel sa sám do seba a 10. januára 1965 vo veku 64 rokov v zabudnutí zomiera. Nezabudla však na neho medzinárodná astronomická únia IAU. Meno Bečvář nesie kométa C/1947 F2, ktorú objavil roku 1947, kráter na odvrátenej strane Mesiaca, ako aj planétka 4567 obiehajúca Slnko na dráhe medzi Marsom a Jupiterom. ◀

Dr. Bečvář (vpravo) s mechanikom Kissom pri montáži ďalekohľadu

» *Nastalo ticho na Skalnatom Plese. Náš život sa stal bojom proti samote, náladám a sebe samým. Osmelo nás niekoľko v dokončenom chráme a prišla chvíľa, aby sme sami priložili vlastné ruky k dielu.* «
Antoním Bečvář

Sťahovanie Bečvářovho klavíra (18. september 1943)

Vodopády

xviii. Tatier

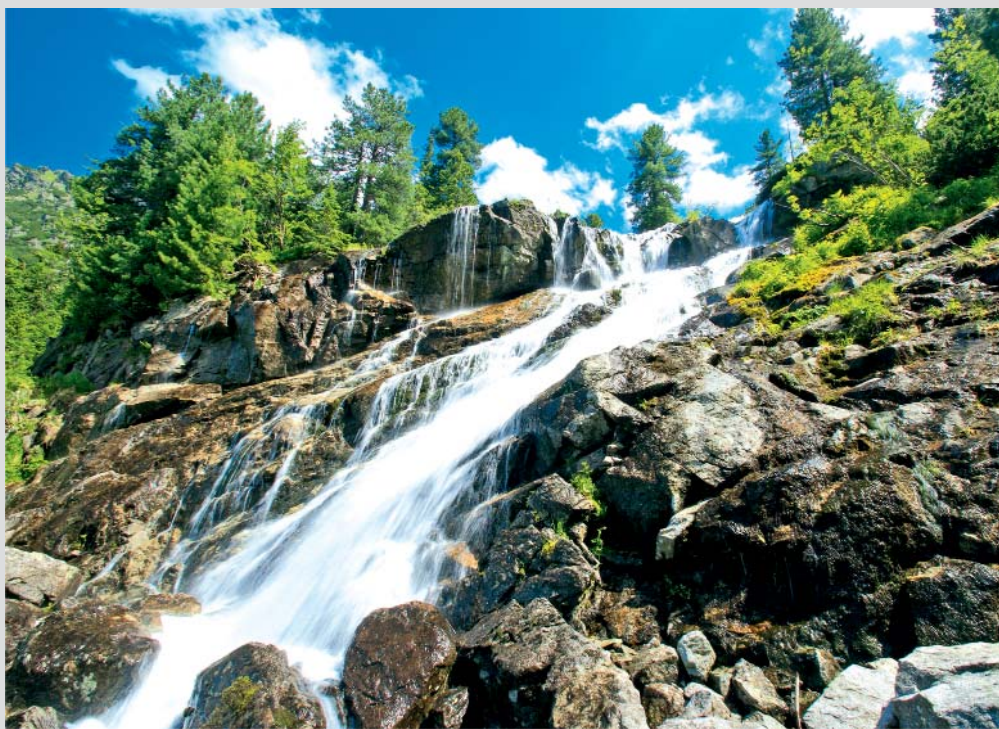
V Doline Rybieho potoka sa nachádza najväčší počet vodopádov na území poľských Vysokých Tatier, ktoré si okrem ďalších prírodných zaujímavostí priblížime v tejto časti seriálu mapujúceho svet tatranských padajúcich vôd.

 Milan Lučanský

Dolina Rybieho potoka (poľ. Rybiego Potoku) je západnou vetvou Bielowodskej doliny s dĺžkou okolo 5,5 kilometra a s určitosťou je turisticky najnavštevovanejšou tatranskou dolinou. Známa je najmä tým, že sa v nej nachádza najväčšie pleso Tatier – Morské oko s rozlohou 34,93 hektára. Každý návštevník prichádzajúci tu po prvýkrát ostáva očarený jeho veľkosťou a polohou, ktorú dotvárajú veľkolepé kulisí okolitých štítov. Pleso leží vo výške 1 395 m n. m. a s hĺbkou 50,8 metra je piatym najhlbším plesom Tatier. Charakteristickou črtou členitého hrebeňa, týčiaceho sa viac ako tisíc metrov nad jeho hladinou, sú vysoké skalné steny, mohutné kotly s početnými prahmi a vodopádmi, ktoré sú dobre viditeľné aj od Morského oka.

Ako prvý si predstavíme vodopád Dwoista Siklawa – Dvojitý vodopád (poľ. siklawa; wodospad – vodopád), ktorý, ako napovedá už samotný názov, tvoria dva vodopády. Nachádzajú sa na Mnichowom Potoku, pod neprehliadnutelnou impozantnou skalnou vežou zvanou Mnich (2 070 m n. m.). Mnichowy Potok sa tesne nad hranou dolinného prahu rozvetvuje, vytvárajúc tak väčší Prostý (Priamy) a o čosi menší Košný (Šikmý) Wodospad. Viacstupňový Prostý Wodospad je vysoký okolo štyridsať metrov a má objemnejší prietok vody ako susedný Košný, ktorého vody sa rúti skalným žľabom v troch stupňoch do hĺbky asi tridsať metrov. Oba vodopády sa nachádzajú v blízkosti turistického chodníka vo výške približne 1 420 m n. m. nad juhozápadným brehom Morského oka.

Ďalšie blízke vodopády ležia na Czarnostawiańskom Potoku, ktorý steká výrazným, asi dvesto metrov vysokým dolinným prahom, spadajúcim k plesu z južnej strany. Hoci v literatúre sa často v súvislosti s týmto miestom spomína iba jeden vodopád – Czarnostawiańska Siklawa, v skutočnosti sú tu dva, ktoré môžeme označiť ako Vyšný a Nižný Czarnostawiański vodopád*. Desať- až dvanásťmetrový Nižný leží vo výške

Czarnostawiańska Siklawa, Nižný Czarnostawiański vodopád*

Košný (Šikmý) Wodospad

Prostý (Priamy) Wodospad

1 460 m n. m. a trojstupňový Vyšný, ktorý má zhruba dvadsať metrov, vo výške 1 555 m n. m. Od neho sa doslova na skok nachádza druhé najhlbšie a zároveň tretie najväčšie tatranské pleso – Czarny Staw pod Rysami (1 583 m n. m.) s rozlohou 20,6 hektára a hĺbkou 76,4 metra. Turisti obchádzajúci toto čarovné pleso, pokračujúc ďalej vo výstupe na Rysy (2 499 m n. m.), ktoré sú najvyšším štítom Poľska a hraničným priechodom spájajúcim slovensko-poľské Vysoké Tatry, môžu už zakrátko po pravej strane z nevelkej

vzdialenosti obdivovať pomerne neznámy štvorstupňový vodopád s názvom Dymiaça Woda. Nachádza sa vo výške asi 1 680 m n. m. a so svojimi deväťdesiatimi metrami je najvyšším vodopádom poľskej časti Vysokých Tatier. Aj keď nemá veľkú výdatnosť a jeho značnú časť tvorí len úzky pás voľne padajúcej vody, v jar-ných a skorých letných mesiacoch pri topení snehu a následnom zvýšení vodných prietokov sa mení na vodopád, ktorý očarí a upúta pozornosť snáď každého okolitého.

Krajný Mengusovský vodopád*

Dymiąca Woda

Mengusovský vodopád*

Malebné Morské oko

Vo výpočte vodopádov a prírodných zaujímavostí tohto úchvatného zákutia Tatier však ani zďaleka nekončíme, pretože susedný mohutný Mengusovský kotol (Kocioł Mięguszwowiecki), do ktorého taktiež vedie chodník od Czarnego Stawu pod Rysami s ukončením v Mengusovskom sedle (Przełęcz Pod Chłopkiem), ich ponúka ešte niekoľko. Spomínaný kotol sa nachádza pod kolmými stenami trojvršia Mengusovských štítov, z ktorých najvyšší Veľký Mengusovský štít (2 432 m n. m.) spadá k Morskému oku impozantnou, viac ako osemsto metrov vysokou severnou stenou, patriacou k najvyšším v Tatrách. Z pohľadu vodopádov je najzaujímavejšia jeho dolná časť vo výškovom rozpätí približne 1 700 až 1 750 m n. m., ktorá je ich skutočnou pokladnicou. Je to lokalita s najhustejšou koncentráciou vodopádov v Tatrách, pretože na pomerne malej ploche sa ich tu nachádza až päť. Najväčšími sú Mengusovský vodopád* s výškou asi tridsať metrov a v tesnom susedstve ležiaci približne dvadsaťmetrový Krajný Mengusovský vodopád*. Vody troch pod nimi ležiacich Malých Mengusovských vodopádov*, vysokých odhadom päť až sedem metrov, prepadávajú následne do hlbokaj a strmej rokliny, kde s najväčšou pravdepodobnosťou vytvárajú ešte ďalší vodopád alebo divoké kaskády neznámej veľkosti. V hornej časti Mengusovského kotla zvané aj Bańdzioch (v preklade brucho, bachor, pozn. autora), sa nachádza prírodný unikát poľských Vysokých Tatier, ktorým je malý firnový ľadovec tzv. Lodowczyk Mięguszwowiecki. Leží vo výške 1 980 až 2 030 m n. m. a dosahuje hrúbku štrnásť až dvadsať metrov. Za svoju existenciu vďačí veľkému množstvu snehu z padajúcich lavín a severnej expozícii pod stenami Mengusovských štítov. Oproti minulosti sa jeho rozloha zmenšila na súčasných 0,5 hektára a vplyvom klimatických zmien je naďalej na ústupe. Poniže tohto unikátu sa nachádza posledný z plejády tunajších vodopádov – Horný Mengusovský vodopád* čakajúci na svoje zdokumentovanie, preto sa k nemu v budúcnosti ešte vrátíme.

Týmto konštatovaním sa lúčime s čarovným zákutím poľských Vysokých Tatier, ktorým Dolina Rybieho potoka bezpochyby je. V najbližšom pokračovaní poznávania sveta tatranských vodopádov navštívime susednú dolinu Roztoki, resp. Dolinu Pięciu Stawów Polskich. ◀

Pozn. autora: Keďže väčšina z vodopádov, ktoré vám na stránkach časopisu TATRY postupne predstavujeme, nebola doteraz podrobnejšie prebádaná a mnohé z nich nemajú ani len mená, pre ľahšiu orientáciu v ich evidencii a takisto aj v teréne si občas pomôžeme vlastnými pracovnými názvami. Tie sú v texte označené hviezdíčkom (*).

Vzdali hold aj majstrom

Nielen zakladatelia Symbolického cintorína pri Popradskom plese, ale už aj majstri, ktorí pred takmer deviatimi desaťročiami postavili ikonickú kaplnku, majú v limbovom háji pod západnou stenou Ostrvy svoju tabuľku.

  Martina Petránová

Vygravírované sú na nej štyri mená. Jedno z nich patrí murárenskému majstrovi Michalovi Orolinovi, ktorý spoločne so svojimi pomocníkmi Jánom Orolinom a Jánom Svitaňom v auguste 1936 dokončil kaplnku stojacu uprostred Symbolického cintorína. O tesárske práce sa postaral Jozef Keďuch. „Myšlienka osadiť im pamätnú tabuľku sa zrodila asi pred dvoma rokmi a teraz sa ju konečne podarilo aj zrealizovať. Otec neraz spomínal na časy, keď spolu s ostatnými pracoval na stavbe kaplnky. Hneď v prvý deň, ako prišli na toto miesto, si z konárov urobili príbytok, aby na nich nepršalo a pod stromami nielen spali, ale si aj varili. Pomocníci mu nosili kamene, robili maltu, na ktorú používali vodu z plesa. Som rád, že sa na nich nezabudne,“ hovorí Štefan Orolin, syn vychýreného murárskeho majstra. Jeho kumšt vraj vedeli oceniť nielen na Spiši. „Bol odborníkom na kamene, okrem tejto kaplnky staval napríklad faru v Liptovskej Tepličke, v Spišskom Štiavniku robil portál a aj v Strážskom poznajú jeho prácu. Dokonca v časoch, keď sa ešte lietalo z Popradu do Bratislavy, mu chceli zaplatiť spiatočnú letenku, len aby prišiel. O jeho prácu bol veľký záujem, chodil kade-tade po múračkách,“ zaspomínal si syn na svojho otca, ktorému pri stavbe Symbolického cintorína asistoval aj otec známeho horolezca Michala Orolina. Rodák zo Spišského Bystrého bol čiperný až do vysokého veku, zomrel v roku 2002 ako 91-ročný.

Mimochodom, spomínaný provizórny robotnícky bivač „pod krásnou limbou“ neušiel ani pozornosti vtedajšieho tajomníka Tatranskej komisie Klubu československých turistov (KČST), publicistu, horolezca a jaskyniara Alojza Lutonského, ktorý ho opísal vo svojej knihe Symbolický cintorín vo Vysokých Tatrách. Z jeho riadkov je evidentné, že na seba narazili dva absolútne odlišné svety – umelecký s citom pre prírodu a čisto pragmatický. „Šťastie bolo, že sme sa o tomto rýchlom budovaní dozvedeli a včas poučili podnikateľa i zamestnancov, ako si ich spoluprácu predstavujeme,“ napísal okrem iného v publikácii, ktorú v roku 1948 vydal Krú-

žok priateľov O. V. Štáflových k tretiemu výročiu ich smrti.

V nej približuje aj ďalšie patálie, ktoré sprevádzali výstavbu Symbolického cintorína. Hoci samotný nápad vytvoriť vo Vysokých Tatrách miesto na pamiatku mŕtvym horolezcom prišiel ešte v roku 1922, keď ho český maliar Otakar Štáfl predostrel riaditeľovi Blažekovi, ktorý mal pod palcom vtedajšie štátne kúpele na Štrbskom Plese, cesta k jeho naplneniu trvala ďalšie desaťročia. Menilo sa miesto i podoba. Najprv bola v hre myšlienka postaviť „cintorín bez hrobov“ za vilou Marína pri Štrbskom plese, pričom samotná kaplnka mala stáť oproti nej na polostrove, neskôr sa skloňovala lokalita Drigan (dnes známy skôr ako Trigan, pozn. red.)

medzi Štrbským a Popradským plesom. Iniciátori jeho výstavby uvažovali aj nad lúkou pri Popradskom plese či limbovým hájom na svahu Patrie, no napokon dostalo zelenú miesto pod západnou stenou Ostrvy. Nekonečné papierovačky, nedostatok peňazí i neprajníci brzdili Štáflov zámer, pôvodný plán predstaviť verejnosti dokončené dielo v lete 1934 sa teda z roka na rok posúval. Výhrady mali aj pamiatkari, ktorým sa nepozdával práve návrh kaplnky z dielne architekta Horáka z Prahy. Požadovali jednoduchšiu stavbu, ktorá by bola bližšia tatranskému prostrediu. Podľa ich predstáv mala byť z tehelného muriva, so šindľovou strechou a prípadne s malou vežičkou, v ktorej by bol malý zvon. Úlohy sa teda chopil Robert Vosyka. Inšpiroval sa kresbami, ktoré publikoval Josef Vydra vo svojej knihe o ľudovom staviteľstve na Slovensku, a Štátny referát na ochranu prírodných pamiatok jeho návrh odobril.

S prácami sa teda oficiálne začalo 19. júla 1936. Výber termínu nebol náhod-

ný. Naplánovali ho v rámci Tatranských slávností. V auguste už majstri, ktorí stavali kaplnku, hlásili hotovo. Skolaudovali ju 28. augusta a už 1. novembra 1936 sa konala dušičková slávnosť, počas ktorej do nej vodcovia KČST uložili veniec na pamiatku horolezcov, ktorí zahynuli v horách. Aj vďaka finančnej podpore Václava Fišku, vtedajšieho nájomcu chaty pri Popradskom plese, sa podarilo Symbolický cintorín dokončiť. Slávnostne ho otvorili v auguste 1940. Zvon s mottom *Mŕtvym na pamiatku, živým pre výstrahu!* nechala odliat neúnavná propagátorka myšlienky vytvorenia tohto pietneho miesta Eugenie Vyskočilová, manželka pražského spisovateľa Quida Maria Vyskočila.

Práve kaplnka je miestom, kde sa v predposlednú októbrovú sobotu schádzajú príbuzní, priatelia a známi obetí hôr, aby si uctili ich pamiatku. Inak tomu nebolo ani tento rok. Prečítaním 28 mien, ktoré sa ocitli v štatistikách horských záchranárov na slovenskej i poľskej strane Tatier od ostatnej pietnej spomienky, vzdali jej účastníci hold všetkým, ktorí horám obetovali to najcennejšie – vlastný život.

Za toto obdobie pribudlo na Symbolickom cintoríne, ktorý v októbri 1963 zapísali do Ústredného zoznamu pamiatkového fondu SR, päť nových tabuliek s rovnakým počtom mien. Jedným z nich bolo aj meno známeho poľského horolezca a inštruktora športového lezenia Kacpera Tekieliho, ktorého tento rok v máji strhla vo švajčiarskych Alpách lavína. Účastník viacerých himalájskych expedícií odštartoval svoju horolezeckú kariéru práve v Tatrách.

Momentálne sa tak v limbovom háji pod Ostrvou nachádza 405 tabuliek, na ktorých je vygravírovaných dokopy 555 mien obetí hôr.

Rozľahlé dómy, vysoké komíny, hlboké priepasti a spleť odbočky znásobujú rozľalosť jaskynného systému.

Hoci od jej objavu uplynulo v októbri už polstoročie, ešte ani zďaleka neodkryla všetky svoje tajomstvá. S dĺžkou vyše dvanásť kilometrov je momentálne šiestou najdlhšou na Slovensku, v rebríčku najhlbších jaskýň patrí Javorinke dokonca druhá priečka. Od toho, aby sa dotiahla na systém Hipmanových jaskýň, ju dnes delí len necelých dvadsať metrov.

Martina Petránová

archív Igora Michlíka, Františka Michnu a JS Spišská Belá

Jaskyniarov neprestáva fascinovať ani po polstoročí. „Javorinka je fenomén. A to nielen svojimi rozmermi, ale aj samotnou výzdobou. Prešli sme viacero tatranských jaskýň, spravidla sú surové, bez výzdoby, bez aktívnych vodných tokov a tu sa vyskytuje všetko. Je to živá jaskyňa, kde je stále čo objavovať. Má ešte veľký potenciál,“ hovorí Ľubomír Plučinský, súčasný vedúci Jaskyniarskej skupiny Spišská Belá.

Po stopách prievanu

Práve jej členovia nadabali pred päťdesiatimi rokmi na otvor v krasovom masí-

Šťastie praje pripraveným

Objavenie jaskyne nebolo vecou náhody. Speleológovia túto lokalitu mali v hľadisku ešte pred nájdením vchodu do Javorinky. „V roku 1972 sme do tejto oblasti začali chodiť v súvislosti s plánom mapovania a dokumentácie jaskýň, ktorý nám uložila Slovenská speleologická spoločnosť spolu s vtedajším Múzeom slovenského krasu v Liptovskom Mikuláši. Zistili sme, že je tu úžasný potenciál ich objavovania, takže to bola len otázka času,“ ozrejmuje dlhoročný jaskyniar a geológ Stanislav Pavlarčík. Indície, že by sa v Javorovej do-

line mohla nachádzať doposiaľ neobjavená jaskyňa, mali nielen od domácich. Už v polovici minulého storočia si tatranské podzemie vzali na mušku aj poľskí speleológovia. „V tých časoch som na univerzite študoval geológiu. Ako tému svojej diplomovky som si zvolil vplyv základných geologických štruktúr na vývoj krasu medzi Kolovou a Širokou dolinou. V rámci zbierania materiálov o tejto lokalite mi už nebohý horár Igor Hudec spomenul, že raz, keď išiel na lyžiach v zime zasneženou krajinou, v mladine zaregistroval v snehu miesto, kde by niečo mohlo byť. Síce ho presne nelokalizoval, no ja som už podľa jeho opisu vedel, kde by sme mali hľadať,“ vracia sa v spomienkach Pavlarčík. Jaskyniarom do Spišskej Belej poslal z Bratislavy list aj s náčrtom. Kým však prišiel zo školy domov, jeho partáči vchod do jaskyne nielen našli, ale pustili sa už i do jej objavovania.

Desaťročia v znamení objavov

Spolu s ďalšími jaskyniarimi sa teda pri-
dal k ostatným. Ako prenikali čoraz hlbšie a hlbšie do útrob Javorinky, otvárali sa

Jaskyniarov fascinuje aj po polstoročí

ve Kolového Úplazu. Písal sa 21. október 1973. „Už predtým sme vedeli, že je tu nejaký obrovský systém. Boli sme mladí, chceli sme niečo dokázať, niečo objaviť, tak sme sa chytali každej slamky a išli sme po tejto stope,“ spomína na tie časy František Michna, jeden zo siedmich objaviteľov jaskyne. Vytvorili rojnicu a v smere od jaskyne Mokrá diera začali prehľadávať okolie. Na dieru v zemi narazil Jozef Miko, ktorý bol vtedy ešte len jaskyniarskym čakateľom. Prievan, ktorý z nej zavanul, ich uistil, že sú na správnej ceste a pátranie priniesie aj vytúžený výsledok. Odvalili kamene a vzápätí sa pred nimi otvoril podzemný svet, ktorý postupne odkrýval svoje krásy. „To sa nedá ani slovami opísať, bolo to niečo fantastické,“ rozplýva sa nadšením aj po polstoročí Michna. Dnes takmer sedemdesiatnik mal vtedy sedemnásť. Nájdenu jaskyňu pomenovali Javorinka. Názov dostala podľa Javorovej doliny. Práve v nej sa totiž nachádzal v tom čase jediný vstup do jej panenských priestorov.

Jaskyňu objavili pred polstoročím členovia Oblastnej skupiny Slovenskej speleologickej spoločnosti č. 4 Spišská Belá – Štefan Gaží, Jozef Jirásek, František Kaňa, Jozef Pichnár, Vladimír Vadovský, Jozef Miko a František Michna. Na snímke sú približne týždeň po nájdení vchodu iba niektorí z nich.

Útroby Javorinky ukrývajú aj pôsobivú sintrovú výzdobu.

V jaskyni sa našli aj kosti jaskynného medveďa z obdobia starších štvrtohôr. Ich vek odborníci odhadli na približne päťdesiat tisíc rokov.

Jaskynné perly

pred nimi nové priestory, ktoré za stáročia vymodelovali vody Kolového potoka. Do máp zakresľovali ďalšie a ďalšie chodby, mohutné siene i domy, komíny, vodopády, priepasti s jazierkami. Čím sa dostávali vyššie, tým bohatšia bola aj výzdoba. „Je to typická vysokohorská jaskyňa s viacerými úrovňami. Je taká rozľahlá, že v nej musíme prespávať, ak chceme niečo seriózne zmapovať. Kondične je to dosť náročné. Jaskyniarstvo však rozhodne nie je o jednotlivcovi, ale o kolektíve. Pri objavovaní človek sám nezmôže nič, je to tímová práca,“ prízvukuje Plučinský.

Za polstoročie sa v podzemí vystriedali celé generácie jaskyniarov, ktorí postupne pridávali nové a nové objavy. Po prepojení Javorinky s Nádejnou jaskyňou v lete 2010 vznikol v masíve Kolového Úplazu obrovský jaskynný systém, ktorého dĺžka dnes presahuje dvanásť kilometrov. „Dovtedy mala jaskyňa len jeden vchod, ktorý bol prístupný iba v zimných mesiacoch, preto jej objavovanie trvalo tak dlho,“ konštatuje Plučinský. Javorinka sa síce v porovnaní napríklad s Belianskou jaskyňou nemôže pochváliť veľkolepou sintrovou výzdobou, ale rozhodne má i ona svoje naj. „Našli sa tu medvedie kosti, ktorých vek odborníci datovali na približne päťdesiat tisíc rokov. Nie je to síce rarita, podobné nálezy sú známe aj z iných jaskýň, ale tak vysoko a tak severne sa zatiaľ ešte nikde nepotvrdili,“ konkretizuje Plučinský. V dutine lebky kuny hornej zase objavili vykryštalizované ihličky fosfátového minerálu brushit, ktoré vznikli pri rozklade organickej hmoty. V jaskyni sa našli tiež jaskynné perly – a to nielen guľovitých, ale i nezvyčajného kockového tvaru. Pre svoje hodnoty bola Javorinka v roku 2001 vyhlásená za Národnú prírodnú pamiatku a je aj významnou paleontologickou lokalitou.

Očami geológa

Veľké jaskynné priestory sú sústredené na pomerne malej ploche s približnými rozmermi necelé dva krát jeden kilometer. O bizarné útvary, ktoré sa v nich nachádzajú, sa postarala predovšetkým voda. A nielen tá z Kolového potoka. „V jaskyni sú odkryté koróziou a eróziou podzemnej vody druhohorné spodnotriasové až spodnokriedové horniny vysokotatranskej série zložené z bridlíc, rôznych vápencov i dolomitov. Z pohľadu geológa sa neviem ubrániť predstave, že prechádzam v sedimentoch dávnych morských hlbín z rôznych období druhohôr, kedy sa tu tieto horniny usadzovali,“ vraví Pavlarčík. Podobne ako v iných tatranských jaskyniach, aj v Javorinke silu presakujúcich a ponorných vôd v minulosti znásobili prítoky z topiacich sa ľadovcov

v teplejších medziladových dobách starších štvrtohôr. Jaskyňa v masíve Kolového Úplazu, ktorého vnútro je podľa jeho slov prešpikované dierami ako ementál, ešte ani zďaleka nepovedala posledné slovo. „Má ešte veľký objavný potenciál. Reálne sú prepojenia s jaskyňami v susednej Kolovej doline i v Javorovej doline. Keby sa spojila s najvyššie položenou Jaskyňou pod Úplazom nachádzajúcou sa výške 1 720 metrov a najnižším bodom jaskyne, bol by to systém hlboký až okolo 600 metrov,“ odhaduje Pavlarčík, pre ktorého je Javorinka, podobne ako aj ďalšie jaskyne v susednom krasovom masíve Javorinskej Širokej, už celé desaťročia srdcovkou. „Som presvedčený, že v jaskyni je ešte stále čo objavovať a jaskyniarov tu čaká ešte veľa roboty. Objavom Javorinky a neskôr i Mesačného tieňa, ktorý je považovaný za najdlhšiu tatranskú jaskyňu, sa vlastne len potvrdili moje predstavy o veľkých jaskyniach na severnej strane Vysokých Tatier,“ dodáva.

Pridajú aj ďalšie metre

Hoci podľa posledných oficiálnych štatistík Slovenskej speleologickej spoločnosti má Javorinka na papieri dĺžku 12 100 metrov, už v tejto chvíli je jasné, že tabuľky sa budú prepisovať. „Podarili sa nám nejaké nové objavy, no nestihli sme ich ešte zmapovať. Keďže sa nachádzajú bližšie pri vchode, ktorý je prístupný iba v zimných mesiacoch, musíme si počkať na vhodné podmienky,“ vysvetľuje Plučinský. Podľa jaskyniarov Javorinka spolu s masívom Kolového Úplazu ani zďaleka neodkryli všetky svoje tajomstvá. „Za posledné desaťročie sme sa venovali hlavne novým objavom v tých najvyššie položených častiach jaskyne, ale pri povrchovom prieskume sa nám podarilo nájsť aj novú jaskyňu nad Kolovou dolinou. Má síce len necelých deväťdesiat metrov, ale takisto je tam potenciál rozšírenia priestorov. Ak by sa podarilo prepojiť Javorinku s Jaskyňou pod Úplazom, mala by perspektívu stať sa najhlbšou jaskyňou Slovenska,“ naznačuje možnosti Plučinský. Na to, aby sa dotiahla na systém Hipmanových jaskýň pod Krakovou hoľou v Nízkych Tatrách, jej stačí k súčasným 480 metrom pridať ďalších dvadsať. To už však podľa Plučinského bude výzva skôr pre ďalšie generácie jaskyniarov.

S láskou k prírode i objavovaniu

Momentálne sa do jaskyne dostanú len speleológovia, sprístupniť ju verejnosti nemajú ani v pláne. Divokú krásu Javorinky si tak na vlastné oči vychutnajú iba tí, ktorí budú v jaskyniarskych overaloch mapovať jej ďalšie metre. „Zaželal by som jej, aby

Strážca Cerberus

Vstup do hlavného traktu jaskyne „stráží“ sífón Cerberus, ktorý je väčšinu roka uzatvorený pretekajúcim vodným tokom. „V zime vyzerá mierumilovne a pustí každého odvážlivca, ale začiatkom prichádzajúcej jari sa stáva nebezpečným a dokáže nelútostne a naddho uväzniť každého, kto ho nerespektuje,“ varuje geológ a jaskyniar Stanislav Pavlarčík. Na jar 1991 pripravil jedenástim jaskyniarom poriadne krušné chvíle. Kým stihli vyjsť z jaskyne, prekvapil ich náhly odmäk. Vody Kolového potoka zaliali vstup do podzemia a spravili z nich zajatcov. Vyslobodiť sa ich podarilo až po 48 hodinách.

„V logistickom ponímaní to bola veľmi náročná záchranná akcia. Najprv sme uvažovali nad vyčerpaním sífónu pomocou čerpadiel, no dopraviť do jaskyne sa ich nepodarilo. Situáciu nakoniec vyriešili potápači, ktorí jaskyniarov dostali von cez zaplavený sífón. Všetci absolvovali rýchly kurz potápania a v sprievode potápača postupne jeden po druhom preplávali zatopený úsek. Bol to nesmierne náročný výkon pre toho, kto sa ešte nepotápal,“ spomína Pavlarčík. Záchrannú operáciu možno podľa neho prirovnáť k scéne z katastrofického filmu. „Bola to však tvrdá realita spojená aj s niekoľkými dramatickými okamihmi, keď sa jeden zo zachraňovaných vrátil späť a iný sa napil vody. Napokon všetko dobre dopadlo. Včasná informácia lesníka Jula Kereka o nezvestnosti jaskyniarov, dôkladná analýza situácie a perfektná súčinnosť všetkých zainteresovaných záchranárov, jaskyniarov, pohraničiarov i vojakov bola nakoniec zavŕšená úspechom,“ dodáva. Takáto podzemná záchranná akcia v dovtedajšej histórii nemala obdobu, po jej skončení jaskyniari dokonca iniciovali aj natočenie televízneho dokumentu, ale nebol oň záujem.

našla takých ľudí, ako sme boli my, teda s tou láskou k prírode i objavovaniu nových priestorov. To je môj sen,“ uzatvára Michna, ktorého život síce pár rokov po objavení jaskyne zavial na dolniaky, kde

sa upísal vodáctvu, avšak hory i tatranské podzemie mu doposiaľ evokujú mladosť a kamarátov, s ktorými spoločne písali históriu aktuálne najhlbšej jaskyne na slovenskej strane Tatier.

Polstoročie objavenia Javorinky si jaskyniari pripomenuli aj na spoločnom stretnutí v Javorovej doline. Na snímke zľava Stanislav Pavlarčík, Ľubomír Plučinský a František Michna.

Odlišná. A predsa inšpiratívna

Na jar láka kobercami kvitnúcich kosatcov, čaro má však rozhodne aj na jeseň. A to nielen vďaka povestnému burčiaku. Ak by chcel človek charakterizovať Pálavu jedným slovom, niet pochyb, že by ním bola rozmanitosť. Práve tá je príznačná pre túto časť južnej Moravy. Relatívne malé územie v sebe koncentruje toľko prírodných krás a iných lákadiel, že sa radí k najnavštevovanejším miestam Českej republiky. Hoci charakterom krajiny, podnebia či bioty je tento kút v porovnaní s Tatrami diametrálne odlišný, predsa sa ním dá inšpirovať.

 Martina Petráňová autorka, Juraj Ksiažek a Jana Tomalová

Keď v júni počas pracovnej cesty do Vysokých Tatier ponúkli „tanapákom“ kolegovia zo Správy Chránenej krajiny oblasti (CHKO) Pálava možnosť zoznámiť sa s ich spôsobom manažmentu vzácných území, Tatranci neváhali a už v septembri im návštevu oplatili, aby sa na vlastné oči presvedčili, že Pálava nie sú len vinice a historický Mikulov s ikonickým Svatým kopečkom. Najvyšší vrchol Pavlovských vrchov má síce o vyše dvetisíc metrov menej než Gerlach, no ani nadšenci turistiky či skalolezectva neobídu skrátka. Pálavu sa však rozhodne oplatí spoznať aj z pohľadu starostlivosti o krajinu. Jej spôsob manažovania je v porovnaní s Tatranským národným parkom síce úplne iný, ale určite stojí za pozornosť.

Rozmanitosť na malom priestore

Dvojdňový program v réžii CHKO Pálava priniesol ozaj výdatnú ochutnávku toho, čo tento kraj ponúka. „Snažili sme sa, aby to bol prierez maximom biotopov a stanovišť, ktoré v tomto priestore chránime. Pálava je predovšetkým o neuveriteľnej rozmanitosti, ktorá sa koncentruje na malej ploche. Na území s rozlohou necelých sto kilometrov štvorcových sa nachádza celá škála stanovišť, ktoré hostia takú širokú plejádu druhov, akú by ste na iných miestach v Česku len málokde našli,“ vraví Jiří Kmet, vedúci Oddelenia Správy CHKO Pálava, ktorú zastrešuje Agentúra ochrany prírody a krajiny ČR.

Základom bohatosti pálavskej prírody sú kontrasty. Návštevník tu nájde vápencové bradlá so vzácnou xerothermnou vegetá-

ciou, lužné lesy a lúky zaplavované vodou, suché skalné stepi, rybníky, ba i slanisko s jedinečnými druhmi rastlín, za ktorými by inak musel cestovať k moru. Nečudo, že táto rozmanitosť zaistila Pálave v roku 1976 štatút CHKO. Na jej území sa rozprestierajú štyri národné prírodné rezervácie, jedna národná prírodná pamiatka, päť prírodných rezervácií a sedem prírodných pamiatok. Okrem nich má v rámci sústavy NATURA 2000 aj osem európsky významných lokalít a jednu vtáčiu oblasť. Keďže ľudia vzhľad tohto kúta južnej Moravy po stáročia ovplyvňovali hospodárením v lese, ťažbou vápenca i pastvou stád oviec, kôž či kráv, jej súčasná podoba je výsledkom mixu všetkých týchto faktorov. „Našou úlohou je zaistiť krajine takú starostlivosť, aby sa tento priestor rozvíjal harmonickým spôsobom. Aktívny manažment u nás spočíva hlavne v kosení lúk a presvetľovaní lesov, veľký dôraz v kultúrnej krajine kladieme aj na pastvu s cieľom zachovať druhovú diverzitu na tomto území,“ konkretizuje Kmet.

Raj pre botanikov

Pálavu charakterizujú predovšetkým lesostepi. „Pre túto oblasť sú typické predovšetkým teplomilné dubiny s dubom zimným (*Quercus petraea*) či dubom plstnatým (*Quercus pubescens*), na suchých a oslnených miestach, kde je pôda plytšia, nachádzame trávinnobylinnú vegetáciu, teda step, alebo ešte inak povedané suché trávniky. Tým, že toto územie je veľmi tep-

lé a veľmi suché, vyskytujú sa tu aj niektoré mediteránne druhy rastlín, ktoré majú svoje centrum rozšírenia na Balkánskom a Apeninskom polostrove, ako je napríklad lúčovka veľkokvetá (*Orlaya grandiflora*), alebo niektoré druhy kosatcov či orchideí,“ ozrejmuje botanik Správy CHKO Pálava Daniel Kadaš. Ak chce správca územia jeho rozmanitosť zachovať, starostlivosť oň je kľúčová. „Hoci keby bola Pálava ponechaná bez vplyvu človeka, bez jeho hospodárenia, tak na rozdiel od väčšiny územia Českej republiky by úplne nezarástla lesom, ale vďaka špecifickým klimatickým podmienkam by vznikla tzv. lesostep, teda bióm, ktorý je plošne rozšírený od Ukrajiny až po Sibír,“ popisuje následky bezzásahového prístupu Kadaš.

Práve vďaka manažmentu je tento kút Moravy doslova rajom pre botanikov. Samotná CHKO Pálava má síce vo svojom logu už spomínaný dub plstnatý, no doslova magnetom pre návštevníkov sú kosatce nízke (*Iris pumila*) a kosatce piesočné (*Iris arenaria*), vďaka ktorým krajina na jar hýri farbami. Lány fialovej či žltej sú natolko ohromujúce, že mnohí sa tu vracajú špeciálne kvôli nim. Kraj pod Pavlovskými vrchmi však rozhodne nie je iba o nich. „Ľudia si Pálavu síce spájajú najmä s kosatcami, avšak z botanického hľadiska sa môžeme pochváliť napríklad aj druhmi, ktoré sa v rámci Česka vyskytujú iba tu a nikde inde,“ dodáva Kadaš.

Takými sú napríklad piesočnica veľkokvetá (*Arenaria grandiflora*), hrdobarka horská (*Teucrium montanum*) a klinček Lumnitzerov (*Dianthus lumnitzeri*). K ďalším druhom, ktoré sú späté nielen s Pálavou, ale i širšou oblasťou južnej Moravy, patrí hlaváčik jarný (*Adonis vernalis*), bleduľa letná (*Leucojum aestivum*) či ponikle veľkokvetý (*Pulsatilla grandis*).

O tom, že Pálava je skutočne rajom i výzvou pre botanikov, svedčí aj skutočnosť, že hoci tvorí len jedno percento výmery Českej republiky, rastie tu až tretina druhov českej flóry. „Je to druhovo neuveriteľne bohaté územie aj vďaka vplyvu človeka, ktorý bol v tejto oblasti priaznivý a o to sa snažíme aj my. Bez tradičného manažmentu, teda extenzívneho kosenia, pastvy oviec, kôz a koní, ale i vypalovania, by trávniky postupne zarástli expanzívnymi druhmi tráv a kríkov a vývoj spoločenstiev by postupne smeroval k lesu. Samozrejme, trvalo by to dlhú dobu, keďže Pálava je lesostepná krajina a stepi sú tu sčasti primárne,“ vysvetľuje botanik.

V srdci Pálavy

Jedným z miest, ktoré sa môže pochváliť najväčšou biodiverzitou v rámci celej Českej republiky, je Národná prírodná rezervácia

Sústava Lednických rybníků je jednou z najvýznamnejších ornitologických lokalít u našich západných susedov.

NPR Křivé jezero je posledným známym miestom výskytu bystrušky močiarnej v Čechách. ▲
Slanisko u Nesytu momentálne „manažujú“ kone. ▼

vácia (NPR) Děvín. Okrem toho má minimálne ďalšie dve naj. S rozlohou takmer 391 hektárov je nielen najväčšou spomedzi štyroch NPR, ktoré sa nachádzajú na území CHKO Pálava, ale leží tu i najvyšší bod – vrch Děvín s výškou 550 m n. m. V lokalite našli domov mnohé vzácne rastliny i živočíchy typické pre túto oblasť. Nie nadarmo dostala prívlastok srdce Pálavy. Ak by sme mali vymenovať všetky druhy, ktoré sú pre túto lokalitu charakteristické, neostalo by v časopise miesto pre ďalšie články, avšak návštevník sa s nimi môže zoznámiť prostredníctvom tabúl rozmiestnených popri 11 kilometrov dlhej náučnej trase, ktorá vedie naprieč rezerváciou.

Pokračovať v túre môže cez NPR Tabulová, pre ktorú sú príznačné mozaikovitý lesy a rôzne typy stepí, ktorých podoba je výsledkom aktívneho manažmentu. K slovu sa tu dostáva predovšetkým voľná pas-tva a kosenie, avšak občas počuť aj zvuk píly. Svetlomilná vegetácia si totiž vyžaduje presvetlené porasty. Stolová hora je okrem iných druhov domovom hlbinej teplomilnej dažďovky *Allolobophora hrasei*, ktorej dĺžka môže dosiahnuť až pol metra. Rastie tu tiež šalvia etiópka (*Salvia aethiopis*),

ktorá už na prvý pohľad upúta svojou úctyhodnou metrovou výškou.

Kde nevedú turistické trasy

Jedinou NPR, kde sa návštevníci CHKO Pálava oficiálne vôbec nedostanú, je Křivé jezero. Nevedie tam žiaden značený turistický chodník, čo v praxi znamená, že vstup do rezervácie je zakázaný. My sme však mali možnosť do nej nahliadnuť s Vladanom Riedlom, krajinným ekologom Správy CHKO Pálava so špecializáciou na lesníctvo.

Rezervácia bola vyhlásená v roku 1973 na ploche necelých 120 hektárov. Je pozostatkom stoviek hektárov lužných lúk a lesov, ktoré zmizli pod hladinou Vodného diela Nové Mlýny. Srdcom rezervácie je práve Křivé jezero, ktoré svojím tvarom pripomína zakrivený rožok. Ide o pôvodný meander rieky Dyje, ktorá dnes tečie neďaleko. Svoje útočisko tu našlo viacero vzácných druhov rastlín a živočíchov, hniezdi tu napríklad orliak morský (*Haliaeetus albicilla*) či haja červená (*Milvus milvus*). Táto lokalita je posledným známym miestom výskytu bystrušky močiarnnej (*Carabus clathratus*) v Čechách i domovom

vodomila čierneho (*Hydrophilus piceus*), najväčšieho vodného chrobáka na svete. Darí sa tu dubom, jaseňom, jelšiam, topolom i vrbám, ktoré tak ako kedysi orezávajú „na hlavu“. Mimochodom, práve unikátny spôsob hniezdenia husí v ich korunách „katapultoval“ Křivé jezero medzi NPR.

„V minulosti prevládal názor nezasa-hovať, ale keď územie nemanážujete, tak sa stáva, že stratíte niektorý z fenoménov ochrany. Naša starostlivosť spočíva hlavne v mozaikovite kosení lúk, lesy, ktoré tvoria asi osemdesiat percent výmery NPR, nechávame skôr na samovoľný vývoj, niekde sa však urobilo razantné presvetlenie, keďže tam žijú vzácne chrobáky, ktoré sú závislé na svetle, ako napríklad fúzač obrovský (*Cerambyx cerdo*). Je to jeden z dažďovníkových druhov, ktorý na to, aby mohol klásť vajíčka, potrebuje mať kmeň dubu oslnený,“ prízvukuje Riedl.

V posledných rokoch pomáha Správa CHKO Pálava manažovať toto územie aj bobor európsky (*Castor fiber*), ktorý sa na južnú Moravu rozšíril po tom, čo ho znovuvysadili pri Viedni.

Zatiaľ čo v dávnej minulosti nebola v tejto lokalite o vodu núdza, dnes sa NPR Křivé jezero borí s jej nedostatkom a je odkázané na umelé zaplavovanie, bez ktorého by vzácne spoločenstvá boli už iba bežnými lesmi a lúkami. V posledných rokoch však k nemu dochádza menej ako bývalo zvykom, kým vodohospodári neskrotili tok Dyje. Navyše, rezerváciu zatápa len krátkodobu. Keďže zrážok je na Pálave poskromne a voda je pre prežitie druhov, ktoré sa na tomto území vyskytujú, kľúčová, Správa CHKO hľadá odpoveď na otázku, ako ju sem v dostatočnom množstve dostať, aby posledné zvyšky rozsiahleho komplexu podpálavských lužných biotopov dokázala zachovať.

Keď prírodu manažujú tanky

Znie to možno ako science fiction, ale je to tak. Práve vďaka tankom a ďalším obrneným vozidlám vznikla na Pálave jedinečná krajina, ktorá sa stala útočiskom inak miznúcich druhov. Lokalitou, ktorá má štatút prírodnej pamiatky, nás sprevádzal zoológ Pavel Dedek. Bývalé vojenské cvičisko pri Mikulove dnes totiž manažuje práve Správa CHKO Pálava.

„Po tom, čo tento priestor opustili tanky a „bévepečka“ (bojové vozidlá pechoty, pozn. red.), začalo toto územie biologicky skôr strádať, takže my sme sa v rámci manažmentu snažili nadviazať na to, vďaka čomu bolo takým bohatým. Skúsili sme sem vrátiť ťažkú vojenskú techniku a disturbancie v takej miere, aby to príroda neprekážalo, ale naopak, aby to tú biodiverzitu podporovalo,“ hovorí zoológ. Dva,

Za lovcami mamutov

Rukolapné dôkazy, ktoré svedčia o tom, že územie južnej Moravy bolo osídlené už v praveku, ponúka expozícia Archeoparku Pavlov neďaleko Mikulova. Návštevníkom približuje sídelný areál vytvorený moderným *Homo sapiens* na svahoch hrebeňa Pálavy v období pred 30 000 rokmi. Počas jeho prehliadky sa pred vami otvorí nielen materiálny, ale aj duchovný svet ľudí, ktorí ho po stáročia obývali. Kamenné a kostené nástroje, ktoré používali v každodennom živote i pri love, dopĺňajú umelecké predmety, medzi ktorými nechýbajú ani sošky venuší či plastiky zvierat. Obraz doby lovcov mamutov, ako aj samotnej lokality pod Pavlovskými vrchmi, ktorá sa spája predovšetkým s nálezom Věstonickej venuše, dokresľujú kostrové nálezy. Unikátnom je súbor mamutích kostí, ktorý ostal po odkrytí na svojom pôvodnom mieste. Vďaka netradičnej inštalácii si tak návštevníci môžu zároveň urobiť obraz o tom, ako pracujú archeológovia v teréne. Zážitok z prehliadky umocnia moderné technológie, ktoré expozíciu sprístupňujú jednu z najvýznamnejších pravekých lokalít doby lovcov mamutov na svete posúvajú na úplne inú úroveň.

trikrát do roka dajú zelenú nadšencom bojových vozidiel, ktorí terén rozjazdia, čím vytvoria vhodné podmienky predovšetkým pre vzácne druhy živočíchov. Na ploche takmer 55 hektárov sa však okrem vojenskej techniky dostáva k slovu hlavne pastva, kosenie a prerezávky. Správa CHKO Pálava experimentálne otestovala dokonca aj oheň. „Ak by sa nerobil žiaden manažment, územie by sa stávalo čím ďalej tým viac fádnejším, uniformnejším, všetko by zarastalo krovínami, mizli by vzácne druhy a objavovali sa také, ktoré sa vyskytujú v bežnej krajine,“ pripomína Dedek.

Mimochodom, po tom, ako v roku 2004 priestor opustili vojaci, biológovia tam narátali až sedemdesiat druhov denných motýľov vrátane mimoriadne vzácného priadkovca trnkového (*Eriogaster catax*). Ideálne prostredie tu nachádzajú aj samotárske včely, osičky, obnažená pôda vyhovuje rôznym druhom chrobákov, riedke kroviny a hustejšie porasty tráv sú zase útočiskom pre vtáky. Toto územie sa evidentne zapáčilo aj dudkovi chochlatému (*Upupa epops*), ktorého populácia je u našich západných susedov najpočetnejšia práve pri Mikulove.

V symbióze s rybármi

Jednou z najvýznamnejších ornitologických lokalít u našich západných susedov sú Lednické rybníky. V NPR hniezdi skoro sto druhov vtákov a ďalšie desiatky sa tu zastavujú počas ťahu. „Predmetom ochrany je hlavne močiarne vtáctvo hniezdiace v trstinách, ale aj vtáky, ktoré si vyžadujú zníženú hladinu vody ako napríklad bahniaky či kalužiaky,“ vyratúva Vlastimil Sajfrt, vodohospodár Správy CHKO Pálava. Nízka hladina vody spolu s jej jedinečným chemickým zložením sa postarali o to, že sústava rybníkov je nielen útočiskom vzácných druhov vtákov ako napríklad šišila bocianovitá (*Himantopus himantopus*) či šabliarka modronohá (*Recurvirostra avosetta*), ale i slanomilných druhov rastlín, ktoré rastú na ich obnažených dnách. „Sú schopné prežiť aj v náročných podmienkach, či už pri zatopení alebo nedostatku vody. V priebehu pár mesiacov si dokážu vytvoriť semená a vedľa vyčkať na ten správny okamih i niekoľko desiatok rokov, kým rybník opäť nenatečie,“ pokračuje vo vysvetľovaní Sajfrt. Vody je však na Pálave čoraz menej, aj preto rozmyšľajú nad intenzívnejším manažmentom. Vrásky na čele im robí tiež zvýšený obsah fosforu. „Zaťaženie živinami je tu obrovské, podobný problém však majú všetky rybníky v Českej republike. Nie sme schopní s tým prakticky nič urobiť, keďže zásoba fosforu v sedimente je neskutočná. Aspoň trošku pomôže, keď sa rybník pred

„Aktívny manažment u nás spočíva hlavne v kosení lúk a presvetľovaní lesov, veľký dôraz v kultúrnej krajine kladieme aj na pastvu s cieľom zachovať druhovú diverzitu na tomto území,“ hovorí Jiří Kmet, vedúci Oddelenia Správy CHKO Pálava (na snímke štvrtý sprava).

každým výlovom odbahni,“ konštatuje vodohospodár. Správa CHKO manažment priamo nevykonáva, ten je v réžii rybárov, ktorým však určuje pravidlá. Jedným z opatrení, ktoré pomáhajú zachovať pestré druhy je tzv. čiastočné letnenie. Pri ňom sa hladina rybníka umelo zníži tak, aby sa odkryla časť jeho dna, ktoré je domovom vzácnych rastlín ako mrlík slanomilný (*Chenopodium chenopodioides*) či bahienka šašinovitá (*Crypsis schoenoides*). Obnažené dno láka aj vtáky hľadajúce potravu.

Pod kónskými kopytami

Nedaleko Nesytu, najväčšieho z Lednických rybníkov, ktorého rozloha za plného stavu vody atakuje skoro tristo hektárov, sa rozprestiera najväčšie a najvýznamnejšie české slanisko. Za svoj vznik vďačí vrstvám soli v podzemí a sírny prameňom. V čase našej návštevy sa na ňom pásli kone a pod ich kopytami kvitli koberce astričky panónskej (*Tripolium pannonicum*). Dáří sa tu však aj ďalším slanomilným druhom, za ktorými by ste inak museli až k moru. „Halofyty sú v porovnaní s inými druhmi rastlín prispôsobené na to, aby dokázali zvládnuť vyššie koncentrácie soli. Viaceré druhy, ktoré tu rástli v minulosti, však už pred polstoročím vyhynuli, keďže vodný režim začal kolísať a slanisko začalo postupne degradovať. Dnes sa to snažíme zvrátiť mechanickým narušovaním pôdneho krytu,“ objasňuje Kadaš. A tak aktuálne lokalitu „manažujú“ kone, ktoré pôdu rozdupávajú, vďaka čomu sa na Slanisku u Nesytu dáří nielen slanomilnej flóry, ale i slanomilnej fauny. Príkladom je koník štíhly (*Aiolopus thalassinus*), dokonca sa tu objavil aj takmer storočie nezvestný motýľ *Pediasia aridella*.

V znamení kompromisov

Prehliadku Pálavy, ktorá – ako už jej pomenovanie napovedá – klimaticky pa-

trí k najteplejším a najsuchším miestam Česka, zakončíme na Svatom kopečku. Miesto neodmysliteľne späté s Mikulovom je známe predovšetkým krížovou cestou. No táto lokalita je pozoruhodná aj z botanického hľadiska. Rastie tu kavyľ drsnosteblový (*Stipa eriocaulis*), ktorý sa nikde inde na Pálave ani v Českej republike nevyskytuje. „Pavlovské vrchy boli krátko po druhej svetovej vojne vyhlásené za prísnu botanickú rezerváciu. Bolo to v čase, keď ešte nebola zákoná ochrana prírody, ale napriek tomu si osvietení ľudia tej doby uvedomili, že to stojí zato. Odvtedy Svatý kopeček užíva tú zvláštnu ochranu,“ vracia sa do histórie Jiří Matuška, krajinný ekolog Správy CHKO Pálava. Na rozdiel od neďalekého lomu Janičův vrch odolal aj snahám o ťažbu vápenca, ktorý sa na Pálave s obľubou používal ako stavebný materiál. Dnes je táto lokalita najnavštevovanejším miestom Mikulova, ročne ňaň vystúpi približne štvrt milióna ľudí. Vedie ňím náučný chodník, ktorý im bližšie predstaví dnešnú podobu prírodnej rezervácie vyhlásenej ešte v roku 1946. Rovnako ako ostatné chránené územia, aj toto je systematicky manažované. Hoci i tu sa niekedy kroky správcu stretnú s nevôľou verejnosti. Posledným takýmto príkladom je ťažba odumierajúcich jaseňov, ktoré museli ustúpiť pre záchranu vzácných svetlomilných a teplomilných druhov ohrozovaných práve postupným zarastaním tejto lokality drevinami.

„Od praveku sa tu človek krajiny nejakým spôsobom dotýkal, drevo, kameň bral z prírody, nemôžeme sa hrať na nejakú extra divočinu. Často je to dilema. Ak niečo z prírody vezmeme, alebo nejaký druh, naopak, pridáme, o niečo iné tým zase nepriamo pridáme, a tak radšej hľadáme kompromisnú cestu, aby sa nestalo, že nejaký druh bude pôvodcom nešťastia pre iné druhy,“ uzatvára Matuška. ◀

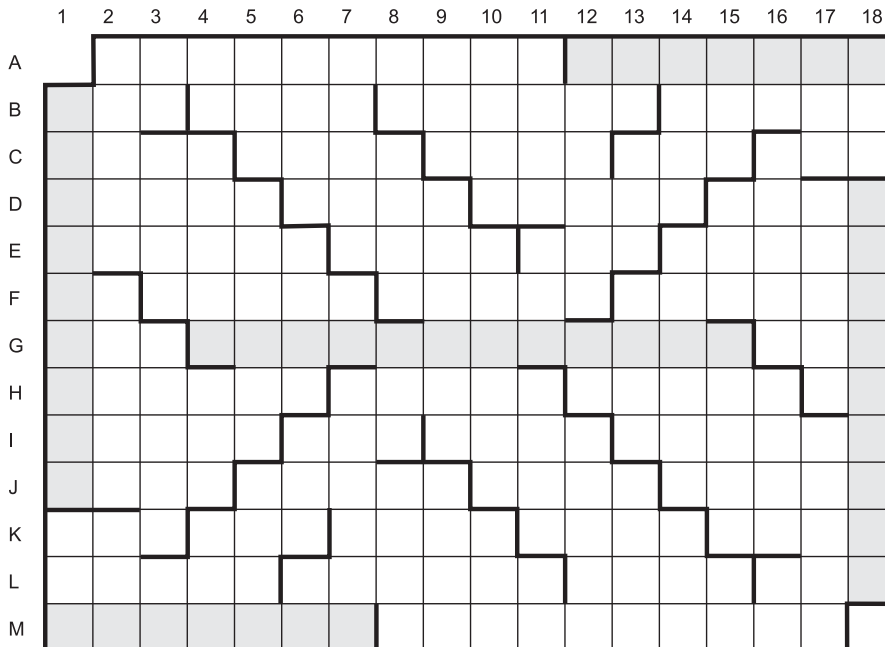
Krížovka

Anton Hajovský

Múzeum Tatranského národného parku v Tatranskej Lomnici nadväzuje na tradície siahajúce až do roku 1883, keď (*tajnička 1*) spolok založil v Poprade (*tajnička 2*) múzeum. V januári 1949 vstúpil do platnosti zákon o Tatranskom národnom parku, ktorý Slovenská národná rada schválila na svojom zasadnutí 18. decembra 1948. Jednou z úloh, ktoré dostal jeho vtedajší správca, bolo vytvoriť výskumnú stanicu a múzeum. To sídlilo od svojho vzniku v apríli 1957 až do roku 1959 v Podtatranskom múzeu v (*tajnička 3*). Po presťahovaní do (*tajnička 4*) Lomnice vznikla prvá expozícia vo (*tajnička 5*), ktorá dodnes stojí oproti sídlu Správy Tatranského národného parku. Nová, modernejšia expozícia bola nainštalovaná v roku 1969 už v novej budove, jednej z prvých účelových muzeálnych novostavieb na Slovensku. Za objekt, ktorý je príkladom neskoršej moderny 60. rokov 20. storočia, získal architekt Pavol Merjavý dokonca Cenu Dušana Jurkoviča. Trojuholníkový tvar budovy, ktorej priečelie je obložené okruhliakmi, má pripomínať jeden z tatranských štítov v jej pozadí. Fasádu zdobí abstraktná plastika škrupiny z dielne sochára Juraja Bartuzsa. V týchto priestoroch múzeum sídli dodnes. Jeho zbierky obsahujú množstvo predmetov z oblasti botaniky, zoológie, histórie, kartografie, geológie i etnografie.

Legenda

Vodorovne: A. Letné sídlo šľachty – *tajnička 3*. – B. Mys – slávnostný oblek – tropický ker – druh syra. – C. A podobne – druh obalu – Saulov potomok – druh papagája – jadro. – D. Cudzie mužské meno – krk, po poľsky – hviezda súhvezdia Kefeus – liehovina z ryže. – E. Plameň, po česky – výkon skokana – iba, po nemecky – starší slovenský hokejista. – F. American Express – pekársky výrobok – druh tkaniny – Cameronov veľkofilm. – G. Povala – *tajnička 5* – francúzsky sochár, maliar. – H. Rúbali – predpona (nerv) – fontána, po česky – ruský súhlas. – I. Hrací list – vrava – trápenie – abortus. – J. Prchavá látka – prérivová šelma – biblická krajina – anglický romantický básnik (John). – K. Kód Arménska – srknutie – javor – vojenská jednotka – pohľad, po anglicky. – L. Srdcová tepna – okolie živých

organizmov – bývalý francúzsky tenista (Yanick, *1960) – planý. – M. *Prvá časť tajničky 1* – značka staršej Tatry (pl.).

Zvisle: 1. *Tajnička 2* – Amateur Athletic Union. – 2. Chytal – eleát, po česky – kút. – 3. Európsky parlament – Fatimin milý – mimo – MPZ Rumunska. – 4. Tangens – vlast – skratka atribútu – skratka strany. – 5. Ovov, po anglicky – nejestvovala – vápencová oblasť. – 6. Hurhaj – albánsky spisovateľ a politik (Teofan Stylian, 1882 – 1965) – 365 dní – európska komisia. – 7. Starší český maliar – EČV Košíc – akýsi. – 8. Však, po maďarsky – grécky ostrov – boj – kyslá pochutina. – 9. Značka kozmetiky – spotreba potravín – príbuzná. – 10. Cudzia mačkovitá šelma – duchovenstvo – červený, po nemecky. – 11. Nemecký prístav – častica, či – druh pytiaka – podniková rada. – 12. Druh orchidey – roh, po maďarsky – španielske sídlo. – 13. Všetko v poriadku – Active Array Radar – sídlo na Vanuatu – atopický (skr.). – 14. Dobrá víla – zostatok – úhor, po nemecky. – 15. Meno Márie – krídlo (ved.) – značka procesorov – citoslovce údivu. – 16. Art Director – umelá jaskyňa – japonská rieka – značka zinku. – 17. Prezenty – nemecký chemik (Franz Carl, 1753 – 1821) – korálové ostrovy. – 18. Meno Bohúňa – *druhá časť tajničky 1*.

Pomôcky: Abona – Achard – Alrai – Arao – Ezek.

Znenie tajničiek posielajte poštou alebo e-mailom na adresu redakcie uvedenú v tíráži **do 31. decembra 2023**. Zapojením sa do súťaže účastník súhlasí so spracovaním svojich osobných údajov, ktoré poskytne redakcii na účely vyhodnotenia súťaže a zverejnenia výhercu v časopise. Súhlas so spracovaním osobných údajov trvá, kým trvá účel ich spracovania. ◀

Komu pôjde výhra?

Na krížovku z vydania 4/2023 sa odhodlali poslať odpovede 22 z vás. S výnimkou dvoch sa všetci so zadáním popasovali na výbornú a správne vylúštili tajničky, ktoré dopĺňali text o najstaršom prístrešku v Tatrách. Ich presné formulácie zneli: 1. morénovom vale 2. Rybieho potoku 3. pamiatkovo 4. Homolacs 5. schronisko 6. Staszica 7. schronisko 8. schronisko 9. návštevu 10. Anna Burowa. Šťastie pri žrebovaní tentoraz zaletelo k našim severozápadným susedom. Kniha *Česká stopa Tatrách* od zostavovateľa Mikuláša Argalácsa poputuje **Stanislavovi Svobodovi zo Staříče**.

Srdečne blahoželáme!

Fotohádanka

Martin Maličský

Milí čitatelia, vo fotohádanke 4/2023 som si dovoľil zamoralizovať o necitlivom prístupe pri nitovaní lezeckých ciest v Tatrách. Cítil som sa tak trochu ako puritán, ktorý nekráča s dobou a tvrdohlavu sa pridrža postoja starých „taterníkov“. Medzitým sa mi do rúk dostala kniha Reinholda Messnera *Západná stena*. Tento juhoťirolský horolezec a himalájista, ktorého meno je samostatnou kategóriou v dejinách lezenia, v nej podáva hlbší pohľad na rozmach horských aktivít. Riziko v horách nazýva princíp priepasti, pričom sa veľmi kriticky vyjadruje k jeho umelému znížovaniu. Doslova píše: „Hory sú vážnou témou. Aj tak budú stále bagatelizované, upravované na mieru človeka, zjednodušované... Ľuďom z mesta a ich detom, ktoré prírodu vnímajú už skoro výhradne len cez médiá, musíme uchovať horský svet, s ktorým človek nemanipuluje... Prirodzenosť človeka sa na horách prejaví len vtedy, keď sa mu z cesty nebude odstraňovať nebezpečenstvo a ani mu nikto neuľahčí jeho námahu. Človek musí byť vydaný horám napospas.“ Ja osobne mám pocit, že v súčasnej dobe sociálnych sietí chcú novodobí „hrdinovia“ dosiahnuť čo najefektnejšie zábery s čo najmenším reálnym rizikom úrazu. Ide im o imidž, nie o zážitok splynutia s horami. Začali hory prispôsobovať svojim schopnostiam a úchylkám miesto toho, aby sa nechali nimi formovať...

Drahí horali, horalky, vidím ako sa vám dvíha obočie pri mojích výlevoch, preto sa vrátme k holým faktom. Vo vašich tiptoch na fotohádanku s lezcom ovešaným „istítkami“ bolo možné nájsť Žabieho koňa, Rysy, Ťažký štít či Mengusovský Volevec. Najčastejšou odpoveďou bola južná stena Volej veže – a tá je správna. Ako prvý stál na Volej veži nám už dôverne známy Simon Häberlein so spolulezkyňou Katherine Bröskeovou 11. novembra 1905 počas prechodu Volieho chrbta, ktorý sa nachádza v hlavnom hrebeni Vysokých Tatier. Volia veža je medzi lezcami obľúbená práve vďaka približne dvesto metrov vysokej južnej, resp. juhozápadnej stene. Je totiž charakteristická pevnou, jednolitou skalou, ktorá po daždi rýchlo vyschne vďaka svojej polohe. Vedia sa tu vybláznit začiatočníci na trojkovom južnom rebre, klasici v „Stanislavskom“ či „Štáflovke“ klasifikácie V, ako aj športoví „bušiči“ v cestách náročnosti VII – VIII. Jednou z tých posledných je „Medviďova cesta“

za VIII+. V horolezeckom sprievodcovi od dvojice Mariánov, Bobovčáka a Jacinu, je pri nej poznámka: „Pôvodne športová cesta platňami, zostala dehonestovaná neskorším vysekaním chytov“... Teda opäť si niekto prispôbil hory vlastným schopnostiam.

Rád by som sa vrátil ešte k ceste zvannej „Štáflovka“. Je pomenovaná po Vlaste Štáflovej, českej spisovateľke rozprávok a dievčenských románov. V medzivojnovom období s manželom Otakárom Štáfлом často cestovali do Tatier. Kým on maľoval obrazy s horskými motívmi, ona sa venovala výstupom v tatranských stenách. Od 1. apríla 1929 sa manželia Štáflovci stali nájomcami Chaty pri Popradskom plese. Vlasta urobila 29. septembra 1929 spolu s Alexandrom Škavranom aj prvý zaznamenaný a opísaný výstup na Ihlu v Patrii. Následne sa vžil pre ňu v horolezeckých kruhoch názov Veža Vlasty, alebo len Vlasta, a prenikol aj do tlače. Opísaný výstup nebol prvovýstupom. Už pred nimi tu niekto bol, no nevedno kto a kedy. Cestu v južnej stene Volej veže vyliezla pani Vlasta o pár rokov neskôr, 9. júla 1935, spolu s dvoma spolulezcami.

Štáfl zachytil krásu Tatier na mnohých akvareloch a olejových maľbách. Jeho najväčším prínosom pre naše veľhory je však iniciovanie myšlienky zriadenia Symbolického cintorína. Pôvodne navrhoval postaviť ho v lokalite Trigan na miestach, kde v súčasnosti magistrála zo Štrbského Plesa na Popradské miňa skalné mestečko a je tam zábradlie. Z tohto úmyslu zišlo. Vtedajší tajomník Tatranskej komisie Klubu československých turis-

tov Alojz Lutonský horlil za svahy Patrie zo strany Mengusovskej doliny. Rozhodnutie nakoniec padlo v roku 1934 a podiel na nájdení nového miesta mala Génia Vyskočilová z Prahy, častá návštevníčka Štrbského Plesa. Definitívou sa stal limbový háj pod západnou stenou Ostrvy, v strede ktorého pani Génia povedala: „Tu bude to miesto mŕtvym na pamiatku a živým pre výstrahu!“ Môžete sa o tom viac dočítať v knihe *Symbolický cintorín* od Mikuláša Argaláca a Dominika Michalíka.

Drahí priatelia, som si vedomý, že moje fotohádanky sa viac týkajú južných dolín, kde to mám blízko z rodného Popradu. Tento dlh voči severu som začal splácať v poslednom čísle časopisu TATRY a teraz by som rád v tom pokračoval. Takže moja otázka bude takmer identická. Môžete pomenovať čokoľvek, čo vám na fotke tejto severnej doliny padne do oka. Úplne postačí aj jej názov. Tí zdatnejší môžu napísať i názov štítu, odkiaľ som mal takýto výhľad.

Svoje tipy posielajte poštou alebo e-mailom na adresu redakcie uvedenú v tiráži **do 31. decembra 2023**. Zapojením sa do súťaže účastník súhlasí so spracovaním svojich osobných údajov, ktoré poskytne redakcii na účely vyhodnotenia súťaže a zverejnenia výhercu v časopise. Súhlas so spracovaním osobných údajov trvá, kým trvá účel ich spracovania. ◀

Kto dostane knihu?

Niektorí z čitateľov otvorene priznali, že fotohádanka z čísla 4/2023 nebola vôbec ľahká. Do redakcie nám prišlo dvadsať odpovedí, avšak osem z nich bolo nesprávnych. Predplatným časopisu TATRY na rok 2024 potešíme **Ivana Baláža z Dubnice nad Váhom**.

Srdečne blahoželáme!

